

AZ ÚJ SZAKASZ ÉS A TÖRVÉNYALKOTÁS ELVI KÉRDÉSEI

VILÁGHY MIKLÓS

1. A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953 júniusában hozott határozata, valamint az ezt kiegészítő októberi és decemberi határozatok a szocializmus építésének új szakaszát nyitották meg hazánkban. »A szocializmus építésének új szakaszában — állapítja meg a Központi Vezetőség beszámolója a Párt III. Kongresszusán — egész politikánknak s így gazdaságpolitikánknak is központi kérdése a munkásosztály államhatalmának s e hatalom alapjának a munkás-paraszt szövetségnek további, következetes megszilárdítása, a munkás-paraszt szövetség gazdasági bázisának kiszélesítése és megerősítése s ennek megfelelően a népjólét állandó emelése, a mezőgazdasági termelés gyors fellendítése és a fogyasztási javak termelésének fokozása.«¹

Az új szakasz feladatai igen sokrétűek s bár mindégükük kapcsolatban van az állam és a jog kérdéseivel s ennél fogva az állam- és jogtudományok területével, bizonyos, hogy ez a kapcsolat nem egyforma. A feladatok közül az állam- és jogtudományok területét a legközelebből kétségkívül a szocialista törvényesség megszilárdítása érinti. »A kormány — mondotta Nagy Imre elvtárs 1953 júliusában elmondott országgyűlési beszédében — egész tevékenységében az Alkotmányban lerögzített jogrend és törvényesség alapján áll. Népi demokratikus állami berendezkedésünk, gazdasági és társadalmi életünk alapja a szocialista törvényesség, az Alkotmányban lefektetett állampolgári jogoknak és köteleességeknek, Népköztársaságunk törvényeinek szigorú betartása.«² A Központi Vezetőség októberi határozata újból kitér a törvényesség kérdésre és felszólítja az összes állami és pártszerveket, hogy erélyesen számolják fel a helyenként még előforduló törvénysértéseket és teljes mértékben szerezzenek érvényt a törvényeknek az állami, a gazdasági és a társadalmi életben. A szocialista törvényesség megszilárdítása ezek szerint az új szakasz kiemelkedően fontos feladatai közé tartozik.

A legfelsőbb párt- és állami határozatoknak a szocialista törvényesség megszilárdítására vonatkozó kijelentései az állam- és jogtudományok művelői-

¹ Szabad Nép 1954. május 25-i szám.

² Szabad Nép 1953. július 5-i szám.

nek egész figyelmét a törvényesség kérdésére, a szocialista törvényesség feltételeinek, megszilárdítása módszereinek tanulmányozására irányítják. Az állam- és jogtudományok egyik legfontosabb feladata az új szakaszban az, hogy kidolgozzák azokat az elvi-elméleti kérdéseket, amelyek a szocialista törvényesség feltételeinek megteremtésével, biztosításának módjával kapcsolatosak.

Mint ismeretes, törvényesség alatt általában azt értjük, hogy az állampolgárok és az állami szervek az állam által alkotott törvényeket maradéktalanul megtartják. A szocialista törvényesség pedig, amely alapvetően különbözik a burzsoá törvényességtől, a munkásosztály, a dolgozó nép akaratát kifejező törvények, rendeletek és határozatok feltétlen és maradéktalan érvényesítésének követelményét jelenti. Annak, hogy szocialista törvényességről, a szocialista törvényesség megvalósításáról, megszilárdításáról beszélhessünk, legalább is két *feltétele* van. Egyrészt *szocialista törvények*, olyan törvények, amelyek a munkásosztály akaratát, a dolgozó többség akaratát és érdekeit fejezik ki, másrészt az, hogy ezeket a törvényeket az állampolgárok és az állami szervek feltétlenül és maradéktalanul *végrehajtsák*. Létre kell hoznunk a szocialista törvényeket s biztosítanunk kell következetes, maradéktalan végrehajtásukat az állampolgárok és az állami szervek részéről egyaránt. Az állam- és jogtudományok feladatai a szocialista törvényességgel kapcsolatban ennek megfelelően ugyancsak két kérdés köré csoportosulnak: ki kell dolgozni egyrészt a *szocialista törvényalkotással*, másrészt e törvények *végrehajtásával*, a szocialista jogalkalmazással kapcsolatos elvi kérdéseket, különös tekintettel arra a sajátos helyzetre, azokra a közvetlen feladatokra, amelyek népi demokráciánk fejlődésének új szakaszában előttünk állnak. Ez a tanulmány azt tekinti feladatának, hogy megkíséreljen lépést tenni az első feladat megoldása, a szocialista törvényalkotással összefüggő legfontosabb elvi-tudományos kérdések kidolgozása terén.

A felmerülő kérdéseket célszerű két részre osztani. Beszélni kell mindenekelőtt a törvény és általában *az írott jog szolgálati szerepéről*, azokról a törvényszerű összefüggésekről, amelyek egyrészt a jog írott formája, másrészt a gazdasági alap között állanak fenn. Ennek a kérdésnek a megoldása után és azokra az eredményekre támaszkodva, amelyeket a kérdés megoldása során nyertünk, kíséreljük meg a második kérdés csoport megoldását, a *szocialista törvényalkotás tartalmi és formai irányelveinek* kidolgozását.

I. Az írott jog szolgálati szerepe

2. A törvény — legáltalánosabb értelemben — mindenekelőtt legális formák között alkotott írott jogot jelent, azt tehát, hogy a jogi norma, az állami kényszerszankcióval biztosított társadalmi magatartási szabály meghatározott szavakhoz és mondatokhoz, egyszóval szöveghez kötött, írásban rögzített

formában jelenik meg. A törvényalkotás első elvi- elméleti kérdése tehát a jog formájával kapcsolatos kérdések közé, a jogi tartalom és a jogi forma kölcsönös viszonyával kapcsolatos kérdések körébe esik. A tartalom és a forma viszonyának kérdései a szocialista jogban olyan kérdések, amelyeknek tanulmányozását Visinszkij már 1938-ban igen fontosnak és érdekesnek minősítette és amelyekről a következőket mondta: »Ez olyan kérdés, amelyet általános módszertani vonatkozásban kimerítően megoldottak tanítómestereink: Marx, Engels, Lenin és Sztálin, akik ezeknek a kérdéseknek tudományos vizsgálatára és megoldására ragyogó, klasszikus példákkal szolgáltak nekünk.«³

Valóban, a marxizmus-leninizmus klasszikusai a materialista dialektika alapvető kérdései között kidolgozták a tartalom és a forma viszonyának általános sajátosságait is. Megállapították,⁴ hogy minden jelenségben két oldalt különböztethetünk meg: a tartalmat és a formát. Minden jelenség a tartalom és a forma egysége. A jelenség formáját a tartalom határozza meg. A forma a tartalomból nő ki, a formát a tartalom hozza létre, viszont a tartalom csak meghatározott formában létezik s másképp nem is létezhet. A forma továbbá nem egyszerű külső burka a tartalomnak, hanem megfelel neki, meghatározott értelmet, irányt ad neki, aktív hatást gyakorol rá. A tartalom és a forma viszonyában a döntő elem a tartalom, a formának azonban — bár a tartalom határozza meg — viszonylagos önállósága van. A tartalom megváltozása megköveteli a forma megváltozását is. A változás, a fejlődés mindig a tartalom változásával indul meg, ezért a fejlődő jelenségekben az új tartalom ellentétbe kerül a régi formával, a régi forma elmarad az új tartalomtól. A régi forma ilyenkor az új tartalom további fejlődésének akadályává válik. Szocialista viszonyok között ennek az ellentétnek nem kell a régi forma összetörésével s merőben új forma kialakításával végződnie. Az új tartalom nem töri össze a régi formáját, hanem — bár megváltoztatja a régi lényegét, funkcióit — megtartja azt és az új tartalom szolgálatára, fejlesztésére használja fel.

Fő vonásaikban ezek azok az alapvető tételek, amelyeket a marxizmus-leninizmus klasszikusai a tartalom és a forma viszonyára nézve kidolgoztak. A tartalom és a forma kölcsönös viszonyának kérdése a jogban többféle vonatkozásban, viszonylatban vethető fel. E viszonylatok, vonatkozások a jogi elmélet szempontjából nem egyenértékűek. Ha a jog egészét, a jogi nézetek és intézmények egészét, az utóbbiakon belül pedig különösen a jogszabályt, az új n. tárgyi jogot vizsgáljuk, a tartalom és a forma vonatkozásai közül különösen kettő tűnik alapvetőnek. Az egyik és mindenesetre *első viszonylat az,*

³ Visinszkij: A szovjet állam- és jogtudomány kérdései. Két tanulmány. Budapest, 1950. 41. l.

⁴ V. ö. a következőket: M. M. Rozental: A marxista dialektikus módszer. Szikra, 1952. 326—334. l. és D. Csasznokov: A marxista filozófia kérdései Sztálin »A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban« c. munkájában, Kommuniszt 1952. 21. szám. Magyarul a »Cikkek J. V. Sztálin 'A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban' című művéről és a SzKP XIX. kongresszusáról« c. kötetben. Szikra, 1953. 168. l.

amely a jognak, a jogi nézeteknek és intézményeknek a gazdasághoz, a társadalom gazdasági rendjéhez, az alaphoz való viszonyára vonatkozik. Ebben a viszonylatban a gazdaság, a társadalom gazdasági rendje, vagyis az alap a tartalom, a jog pedig a maga egészében (tehát a jogszabály és annak megjelenési módja együtt) a forma. Sztálin ezt a viszonylatot egyik helyen a következőképp fejezi ki: »... mivel, Marx véleménye szerint, a gazdasági fejlődés a társadalmi élet 'anyagi alapja', tartalma, a jogi-politikai és vallási-filozófiai fejlődés pedig ennek a tartalomnak 'ideológiai formája', 'felépítménye' — Marx erre a következtetésre jut: 'a gazdasági alap megváltozásával lassabban vagy gyorsabban átalakul az egész óriási felépítmény.«⁵ Világos, hogy a tartalom és a forma kölcsönös összefüggésének itt kiemelt oldala a jog felépítményi jellegét, a jogszabálynak az alaptól való függését fejezi ki.

Felvethető azonban a tartalom és a forma összefüggése a jogban egymásik oldalról is. Ebben a viszonylatban a *parancs vagy tilalom, egyszóval a magatartási szabály, amelyet az állam érvényesíteni kíván, a tartalom, az pedig, ahogyan a szabály kifejezésre jut*, (pl. meghatározott, írásban rögzített szövegben, vagy ilyen kötött szöveg nélkül megismétlődő államilag szankcionált eljárásban) a forma. Nem kétséges, hogy a tartalom és a forma dialektikus egységének általános szabálya erre a viszonylatra is érvényes. Mint minden jelenségnek, a jogszabálynak is két oldala van, tartalma és formája. A jogszabály formája a tartalomnak felel meg, a tartalomtól függ, azt fejezi ki. Minthogy pedig az előbb első helyen említett összefüggés szerint a jog a gazdasági fejlődéshez, a társadalom gazdasági rendjéhez viszonyítva maga is forma, amely az alaptól, mint tartalomtól függ, amely kifejezi és szolgálja az alapot, a társadalom gazdasági rendjét, levonhatjuk azt a következtetést, hogy *végző fokon nemcsak a jogszabály tartalmát, hanem formáját is az alap, a társadalom gazdasági rendje határozza meg*. Nem véletlen, eseti, okszerűen jelenség tehát az, hogy a jogszabály adott esetben milyen formában jelenik meg. Nem véletlen az, hogy egy adott társadalom jogának milyen a formája. Nem véletlen az, hogy egy adott társadalom joga általában írott formájú vagy szokásjog-e, nem véletlen az sem, hogy mikor és milyen mértékben érvényesül írott jog vagy szokásjog. Mindez — végző fokon — az alaptól, a társadalom gazdasági rendjétől függ.

Ebben a tételben, amely a kodifikáció marxista elmélete szempontjából alapvető jelentőségű, két állítás van s mind a kettő egyformán fontos. Az egyik állítás az, hogy *nemcsak a jog tartalma, hanem formája is törvényszerűen fejlődik s ezt a törvényszerűséget az alap, a gazdasági rend jellege, az osztályok sorsa határozza meg*. Nemcsak a jog tartalmának, hanem formájának fejlődését sem lehet megérteni, sem önmagából, sem az emberi szellem ú. n. általános fejlődéséből. Nemcsak a jog tartalmának, hanem formájának fejlődése is az anyagi életviszonyokban gyökerezik. — A másik állítás az, hogy a jog formájának és az

⁵ Sztálin: Anarchizmus vagy szocializmus. Művei I. köt. Szikra, 1949. 333. l. Kiemelések az eredetiből.

adott társadalom anyagi életviszonyainak fejlődése között korántsem valami mechanikus, automatikus összefüggés áll fenn, a jog formájának fejlődését korántsem határozza meg *kizárólag* vagy *közvetlenül* az anyagi életviszonyok fejlődése, hanem *ez a törvényszerű összefüggés számtalan más közreható tényezővel együtt s azokon keresztül végső fokon érvényesül, — de érvényesül.* Így kell érteni azt a tételt, hogy a jog formájának fejlődése végső fokon az alaptól, a társadalom gazdasági rendjétől függ.

Legyen szabad e tétel igazolására két történelmi példát felhoznom.

a) Ismeretes, hogy a XIX. század második évtizedében Németországban a polgári jog formájának megváltoztatására, az addigi, lényegében szokásjogi formának, írott jogi formává való átalakítására irányuló törekvéseket jórészt az a nézet, az a tudományos elmélet hiúsította meg, amelyet a jog keletkezésére nézve a jogtudomány akkor fellepő ú. n. történelmi iskolája s közelebbről elsőnek az iskola megalapítója Friedrich Karl von Savigny vallott. Ebben az időben, a napoleoni háborúk alatt és után, a történelmi erők fejlődése igen súlyos kérdés elé állította Németországot, különösen pedig Poroszországot. A kapitalizmus fejlődése Németországban a harmincéves háború és az azt követő történelmi események folytán jelentősen visszamaradt. Németország egészében, de különösen Poroszországban uralkodó volt a feudális nagybirtok rendszere. Ugyanakkor a német városokban mindenütt megvolt a középkorias, céhszerű formában szervezett kézműipar, amely egyes helyeken már kezdett egy tőkés rendelkezése alatt álló széttagolt háziiparrá, majd manufaktúrává átalakulni, a rajnai tartományokban pedig már fejlődött a modern nagyipar is. Németország gazdasági alapja tehát sajátos kettősség képét mutatta: az óriási, elmaradt technikával termelő feudális nagybirtokok s a nehezen, gyengén fejlődő, a feudális környezet, a széttagoltság ezer akadályával küzdő s éppen ezért erősen differenciált, a fejlődés igen eltérő fokain topogó kapitalizmus kettősségét. Az államot teljesen a feudális földesurak tartották kezükben. Amikor azonban 1806 október 14-én Jénánál és Auerstädnél a porosz hadsereg megsemmisítő vereséget szenvedett Napoleontól, világossá vált, hogy a porosz feudalizmus a régi módon nem tudja hatalmát fenntartani. Ha uralmon akar maradni, új formákat kell keresnie. Ugyanakkor a német polgárság is kereste a maga útjait. Törekvéseit — mint mindenütt — a nemzeti eszmék erős hangoztatása kísérte. A napoleoni háború folytán ez a polgárság visszas helyzetbe került. Társadalmi felszabadítását csak a francia forradalom eszméitől várhatta, ez viszont párosult az idegen uralommal, amely ellen küzdenie kellett. Ez a küzdelem azonban csak a feudális állam szolgálatában volt lehetséges. Ilyen bonyolult gazdasági és politikai viszonyok között vetődött fel a XIX. századi német történelem nagy kérdése, voltaképpen a hatalom kérdése, az a kérdés, ki lesz az úr Németországban, a porosz junker-e, vagy a német polgár.

A harc sokféle fronton s főleg igen bonyolult ideológiai formák között folyt. E formák egyike volt a Savigny fellépése nyomán kialakult kodifikációs

vita is. Mint ismeretes, Napoleon az uralma alatt álló területeken életbe léptette a Code civile-t, amely azonban Napoleon bukása után hatályát veszítette. Felmerült a kérdés, milyen jog szabályozza a vagyoni viszonyokat a jövőben: a recipiált s az usus modernus pandectarum-ban megfejtelt római jog-e, vagy új, modern törvénykönyv. Thibaut heidelbergi professzor az egységes jog előnyeiből kiindulva új törvénykönyv mellett, a kodifikáció mellett, a polgári jog írott formája mellett foglalt állást.⁶ Ezzel a nézettel szállt szembe Savigny. »Először a történelmet kérdezzük meg — kezdi fejtegetéseit — hogyan keletkezett valójában a jog a nemesebb törzsekből származó népeknél.«⁷ A polgári jog, mihelyt az írott történelem korszakába lépünk, minden népnél sajátos jelleget mutat, ugyanúgy, mint a nyelv, a szokások, az alkotmány. A jog ugyanúgy, mint a nyelv, a népek tudatában él s együtt fejlődik a néppel. A kultúra növekedése során azonban munkamegosztás áll elő. Amit korábban közösen végeztek, most már egyes rendek feladata lesz. Így lesz a jog fenntartása, fejlesztése a jogászok feladata, akik ebben a funkcióban a népet képviselik. A jog keletkezésének tehát két eleme van: egy *politikai* (a jog összefüggése a nép egész életével) és egy *technikai* (a jog elkülönült tudományos élete). Különböző korszakokban hol az egyik, hol a másik kerül előtérbe, de a jog akár közvetlen szokás és néphit útján, akár jogtudomány útján — mindenesetre szokásjogi úton, belső, csendben ható erők útján keletkezik s nem egy törvényhozó önkénye által. Ami a törvénykönyveket illeti, a jog keletkezésének ilyen felfogása mellett nyilvánvaló, milyen magas követelményeket támasztanak az adott korszakkal és jogtudományával szemben. Erre csak olyan korszakban lehet vállalkozni, amely képzettségben és szakismeretben messze felül áll a megelőzőkön, különben tönkretennék mindazt, amit az elődök alkottak. Ilyen feltételek azonban csak nagyon ritka korszakokban léteznek. Fiatallételeknél még megvan ugyan a határozott képzet saját jogukról, de hiányzik a nyelvi és logikai megformáló készség. Hanyatló korszakokban rendszerint minden feltétel hiányzik. Maradna tehát egy közbülső korszak, amelyben a nép már elég képzett, érett a törvényalkotásra, de még nem mutatja a hanyatlás jeleit. Csakhogy egy ilyen korszak önmaga számára éppen nem érzi szükségét a törvényalkotásnak. Legfeljebb azért szánná rá magát, hogy gondoskodjék az utókorról. Az utókorról való gondoskodás azonban nem szokott bármilyen korszaknak is gondja lenni. — Röviden ezek Savigny alapvető nézetei a törvényalkotásról.

Ha most azt kutatjuk, hogyan függött össze e jognak a formájára, a kodifikációra vonatkozó nézet, amely az akkori német polgári jog formájának kérdését évtizedekre eldöntötte, saját korának társadalmával, mindenekelőtt

⁶ Thibaut vitairata: Über die Nothwendigkeit eines allgemeinen bürgerlichen Rechts für Deutschland. Heidelberg, 1814.

⁷ Savigny vitairata: Vom Beruf unserer Zeit für Gesetzgebung und Rechtswissenschaft. Heidelberg, 1814. Az idézetek az 1840-ben ugyancsak Heidelbergben megjelent harmadik kiadásból valók.

azt kell nyilvánvalónak látnunk, hogy Savigny nézetének kialakulásában egy-egy ideológiai tényező is szerepet játszott. Ilyen volt Herder nyelvelmélete, ahonnan a nyelv és a jog hasonlata, az organikus-evolúciós elmélet, a fiatal és öreg népek megkülönböztetése származik. Ilyen volt Fichte bölcelete, akinek a »Reden an die deutsche Nation«-jában kifejtett, a német nemzet felsőbbrendűségére, általában a nemesebb és a kevésbé nemes nemzetek megkülönböztetésére vonatkozó gondolatait halljuk vissza, amikor Savigny nemesebb törzsekből származó népekről beszél. Ilyen volt különösen Schelling bölcelete; tőle származik valójában a történeti iskola jogkeletkezési elméletének alapgondolata, az a filozófiai nézet, hogy a jogi törvény és a természeti törvény alapján egytermészetűek, jogfejlődés és természetfejlődés ugyanolyan folyamatok, mindkettőben egy tudattalan értelem, általános akarat nyilatkozik meg.⁸ De vajjon lehet-e a kodifikációnak ezt az elméletét s főképp annak a tételes jog formájának fejlődésére is döntő hatását ezekkel a tényezőkkel magyarázni? Ezt már csak azért sem lehet, mert ugyanebben az időben a német polgárság ideológusai jelentős részükben ugyanilyen vagy hasonló elvi alapokon állottak s mégis az ellenkező következtetésre jutottak. Ennek az alapvető eltérésnek csak az lehet a magyarázata, hogy ellentétes érdekű, egymással harcoló osztályokat képviseltek. Savigny és a történeti iskola a porosz feudalizmust, a német demokraták pedig a feltörekvő polgárságot. A kodifikáció helytelenségének, sőt lehetetlenségének kimutatása teljesen ellenkezett az adott viszonyok között a polgárság érdekeivel, amelynek belső piacra, ehhez pedig szülárd, egységes jogrendre, törvényességre volt szüksége. Viszont teljesen megegyezett a porosz feudalizmus érdekeivel, amelynek nagyon jó volt a régi jó szokás, a »laudabilis inveterata consuetudo«, a »természetesen kifejlődött« feudális intézmények. Savigny emellett szállt síkra; a jog formájára vonatkozó nézeteit számos közbeeső hatás mellett és azokon keresztül — a tartalom, a porosz feudalizmus, a porosz reakció érdekei, a junkerek érdekei határozták meg.

b) A XIX. század elejének Németországtól s az akkor lefolyt kodifikációs vitáktól nem messzi az út a XIX. század közepének Magyarorszáig s az akkor kezdődő kodifikációs vitáig. A történelmi helyzet, a gazdasági alapfejllettsége, az osztályviszonyok jelentős hasonlóságot mutatnak. Németországot Napoleon igázta le, Magyarországot az osztrák császár. Németországban életbe léptették a Code civile-t, Magyarországon az osztrák polgári törvénykönyvet. A Code civile hatálya megszűnt Napoleon bukásával, az osztrák polgári törvénykönyvé a Bach-korszak végével. Németországban a kapitalizmus fejlődése a harmincéves háború alatt és után visszamaradt, Magyarországon a kapitalizmus fejlődését a másfél százéves török pusztítás talán még jobban hátráltatta. Poroszország és Magyarország egyaránt a feudális nagybirtok hazája maradt.

⁸ L. erre s általában Schelling és Savigny kapcsolatára Landsberg: Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft. München—Berlin, 1910. III. 214—217. l.

Az 1848–49-es magyar forradalom végre nem hajtott feladatként hagyta az utókorra a polgári törvénykönyv megalkotását. A Bach-korszak bukása után egybehívott Országbírói Értekezlet, amelyen a feudálisok voltak elsőprőtűsúlyban,⁹ s amely a XIX. század folyamán előnek hozta létre a kompromisszumot a még gyenge polgárság s a tükűlyben levő nagybirtokos arisztokrácia között, nem mertte megtagadni a kodifikáció eszméjét, határozatait kifejezetten ideigleneseknek minősítette. A provizórium azonban néhány év múlva véget ért, elhárult a formális akadály a polgári törvénykönyv megalkotása elől. Azt lehetne hinni, hogy a kiegyezést követő hosszú, viszonylag békés idő alatt a törvénykönyv létrejön. Nem így történt. Közel kilencven évig tartó kodifikációs vita indult meg, amelynek során a magyar polgári törvénykönyvnek nem kevesebb, mint ötféle szövege készült el, s közülük nem egy az Országgyűlés elé is került, — a polgári törvénykönyv mégsem jött létre. Mi lehet a magyarázata ennek a sikertelenségnek? A kérdésre, amely a felszabadulás előtti magyar jogászság munkájának egész jellegét is érinti, a felszabadulás előtti magyar társadalom osztályviszonyainak fejlődése s az eszmei harc ezt kifejező alakulása adja meg a választ.

A kodifikációs harc történetét nagy vonásokban három fő szakaszra lehet osztani. Az *első szakasz* az Országbírói Értekezlettel kezdődik és a nyolcvanas évekig tart. *Második szakasza* a nyolcvanas évektől az első világháborúig terjed. *Harmadik szakasza* a Horthy-korszak idejére esik. A kodifikációs harc mindhárom szakaszban más-más területen, részben eltérő ideológiai formák között s az osztályerők eltérő csoportosulása mellett folyt.

Az első szakasz osztályviszonyait a magyar uralkodó osztályok, különösen a magyar nagybirtokos osztály és az osztrák nagyburzsoázia egyelőre zavartalan kompromisszuma jellemezte, amelyet a kiegyezés fejezett ki. A kiegyezés érdeke volt az osztrák nagyburzsoáziának és a magyar feudálisoknak, mert a mezőgazdasági és az ipari termékek szabad ki- és bevitelét biztosította. Érdeke volt azonban az egyelőre még gyenge magyar burzsoáziának is, mert az osztrák önkényuralom az ő fejlődését is jelentősen akadályozta. A kiegyezéssel a birtokos osztályok kerültek hatalomra, de érdekük volt, hogy szövetségre lépjenek a gyorsan fejlődő magyar kapitalizmussal. Ilyen viszonyok között merült fel a kiegyezés után először a kodifikáció problémája. A birtokos osztálynak nem volt érdeke a polgári törvénykönyv megalkotása. Azt, ami neki kellett, a telekkönyv és az ezzel összefüggő földhitel szabályozását, a családi vagyoni jogi és az öröklési viszonyok feudális érdekeket tükröző szabályozását az Országbírói Értekezleten elérte. A burzsoáziának, ezzel szemben kodifikáció kellett, mert a burzsoázia, amely árutermelésből és áruk forgalombahozatalából él, általában nem lehet meg szilárd törvényesség és az ezt megalapozó írott jog nélkül. Ideológiai síkon ez az érdeklentét jelentkezett a kodifikációs vitá-

⁹ V. ö. Eörsi Gyula: A tulajdonjog fejlődése. Budapest. 1951. II. köt. 282–295. l.

ban, amelynek fő problémája ebben a szakaszban a jog nemzeti jellegének kérdése volt. Ezt a kérdést — jellegzetesen éppen a családi vagyonjog és az öröklési jog kérdéseivel kapcsolatban — a feudális erők már az Országbírói Értekezleten felvetették; nemzeti jelszó alatt revideálták valójában 1848 forradalmi hagyományait, az ősiség eltörlését és valósították meg a rendi különbségek fenntartását a házassági vagyonjogban s az ági vagyon bevezetését az öröklési jogban. Ugyanezt a gondolatot fejtegetik tovább Wenczel Gusztáv és Zlinszky Imre a nemzeti jelszó jegyében küzdve a kodifikáció ellen, a valóságban pedig az erősödő polgárság ellen. A vita lényegét igen találóan jellemezte a szembenálló polgári tábor egyik kiváló jogtudósa, Dell'Adami Rezső ezekkel a szavakkal: »... a codifikáció azon 'ősi' alapjának sürgetése visszhangja volt az 1815-től 1830. Európaszerte diadalmas politikai reakciónak, amelynek alapeszméje, az öröklött rend tekintélye kiterjesztetett oly terre s annyira, ahol s a'mennyire jogosult nem volt; s hogy nálunk is, mint a németeknél volt reakció előző forradalom nélkül, hogy nálunk is az 'ugrás'-tól óvtak, mielőtt lépést tettünk, a XIX. század ellenzéki irányát pártolták, mielőtt egy XVIII. századot megértünk volna, kikeltek annak túlzása ellen, mi nem létezett, s így ugyanazon abszurditásba estek, mintha egy 'mérséklési' egylet létesülne ott, hol szeszes ital nincs«. ¹⁰ A harc megoldása jellegzetes feudális-burzsoá kompromisszum volt, nem az első s nem is az utolsó a magyar történelemben. Megkezdték a polgári törvénykönyv előmunkálatait, de azt mégsem hozták létre (ezzel lehetővé vált a családi vagyonjog és az öröklési jog feudális szabályainak megtartása), viszont létrehozták a Kereskedelmi Törvényt, a váltótörvényt, a gyámtörvényt, a végrendeletek alakszerűségeiről szóló törvényt, valamint az első és a második ipartörvényt (s ezzel írott formába öntötték a jogot azokon a területeken, amelyek a burzsoázia szempontjából a legfontosabbak voltak).

A második szakaszban a helyzet változik. Az osztrák ipari érdekek által meghatározott ipari- és vámpolitika egyre inkább ellentétbe kerül már a magyar nagybirtokos osztály érdekeivel is. Az itt jelentkező elégedetlenséget a súlyos terhekkel küzdő parasztság, az osztrák verseny által nyomott kis- és középipar, a pusztuló kis- és középnemesség, az értelmiség jelentős része — bár különböző érdekek alapján — támogatja. Ilyen viszonyok között lángol fel másodszor a harc a polgári törvénykönyv megalkotása körül. A birtokos osztályoknak a kiegyezést védő erők a válságon úgy próbálnak segíteni, hogy kiszélesítik a kormányzat társadalmi bázisát a »szabadelvű« polgárság irányában. Létrehozzák tehát a kodifikációt azon a területen, amelyet a korábbi évtizedek törvényhozása nem érintett, a házassági köteléki jog területén, majd a századforduló körül megalkotják a védjegy-törvényt, a szabadalmi törvényt, az üzlet-átruházási törvényt és a csekk-törvényt. A feudalizmus ugyanakkor szívósan védelmezi saját létérdekeit, amit jellegzetesen bizonyít a Teleszky-féle öröklési

¹⁰ Dell'Adami Rezső: Az anyagi magyar magánjog codificatioja. I. A nemzeti eredet problémája. Budapest, 1877. 19. l.

jogi kodifikációs kísérlet sikertelensége. Az első világháborút megelőző évtizedekben tehát a hatalmat kézbentartó magyar birtokos osztály — miközben szilárdan megőrizte a családi vagyoni jog és az öröklési jog félfudális szabályozását, — lényegében kielégítette a burzsoázia érdekeit csaknem minden egyéb területen. A burzsoázia egyre kevésbé volt érdekelt a polgári törvénykönyv létrehozásában, annál is inkább, mert a munkásmozgalom kezdődő megerősödése óta a burzsoáziának nagyobb érdeke volt, hogy összetartsa a feudalizmussal a munkásosztállyal szemben, minthogy tovább torzsalkodjék vele, s ezzel a közös harc erejét gyengítse. A magyar burzsoá kodifikáció sorsa tehát valójában a 900-as években, akkortájt pecsételődik meg, amikor a polgári törvénykönyv első szövege elkészül.

A harmadik szakaszban, a Horthy-korszakban, a kodifikáció körül már elcsitulnak az igazi zajok, a vitából hiányzik már az osztályérdek fűtötte szenvedély. A restauráció és a jogfolytonosság jegyében tovább folytatják ugyan a kodifikációs munkát, de a rendszer uralkodó nézeteit kifejező jogászok már a kodifikáció ellen vannak. Vladár Gábor, Juhász Andor, Illés József egymás után fejtik ki nézeteiket arról, hogy a polgári törvénykönyv megalkotása már nem egyezik meg a nemzet ú. n. létszükségeivel. Hivatkoznak Trianonra és az elszakított területekre, ahol a magyar jog még hatályban van s nem volna indokolt ezeket a szálakat elszakítani. Hivatkoznak az európaszerte dúló válságra s a fasizmus térhódítására, s kijelentik, hogy ilyen időkben nem volna helyes a jogot konzerválni. Sőt előveszik a lomtárból Savigny elméletét is s kijelentik: »Az egész magyar jogfejlődésen végigvonul a laudabilis inveterata consuetudo nemzetalkotó és nemzetfenntartó ereje«. ¹¹

A magyar burzsoá kodifikáció ideológiai története Dell'Adami polgári radikalizmusától Illés József álszent laudabilis inveterata consuetudo-jáig vezet. Valójában azonban az igen változatos ideológiai formák mögött a kodifikációs kísérletek sorsát az döntötte el, hogy a magyar nagybirtokos osztálynak sohasem volt érdeke, a magyar burzsoáziának pedig az idők folyamán egyre kevésbé volt érdeke a magánjog egységes törvénykönyvben való szabályozása.

3. Ha az előadott történelmi bizonyítékok alapján igazoltnak tekinthetjük azt a tételt, hogy a jog formáját végső fokon az alap, a társadalmi gazdasági rendje határozza meg, most már feltehetjük a kérdést, *hogyan kell alkalmazni azt a törvényszerűséget szocialista viszonyok között?* Mit kívánnak a győztes proletariátus érdekei a jog formájára nézve? Azt kívánják-e, hogy a szocialista jog írott jog, vagy azt, hogy szokásjog legyen? Elméleti és gyakorlati megfontolások, az elmélet útmutatása s a gyakorlat tapasztalatai egyaránt azt mutatják, hogy *a szocialista jog formáját tekintve szükségszerűen írott jog.*

Erre mutatnak mindenekelőtt az elmélet útmutatásai. A jog, mint társadalmi magatartási szabály, lényegét tekintve nem más, mint az állami veze-

¹¹ Illés József: Ünnepi beszéd a Magyar Jogászegylet 50 éves fennállása alkalmából. Magyar Jogászegyleti Értekezések. Új folyam. XXI. köt. 109—110. füzet. 210—220. l.

tés egyik módszere, az uralkodó osztály egyik eszköze arra, hogy az állam útján érvényesítse a maga akaratát, fenntartsa, megszilárdítsa a számára kedvező társadalmi rendet. Ahhoz, hogy a jog ezt a funkcióját, mint az állami vezetés egyik formája, módszere be tudja tölteni, meg kell felelnie azoknak a nézeteknek, amelyeket az uralkodó osztály saját állami vezetésének lényegére nézve kialakít. A jog szempontjából tartalmilag és formailag egyaránt igen lényegesek az adott állami vezetés tartalmi és formai sajátosságai. A szocialista állami vezetés döntő sajátossága az, hogy a munkásosztály államának vezetése. A munkásosztályt pedig, mint harci vezérkar a hatalom meghódítására és megszilárdítására, a kommunisták pártyja vezeti, amely a harc stratégiai és taktikai célkitűzéseit és módszereit a marxizmus-leninizmus elmélete alapján, a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek tudatos alkalmazása útján állapítja meg. A szocialista állami vezetés egyik döntő sajátossága tehát az, hogy a marxizmus-leninizmus elméletére, a társadalmi fejlődés objektív, tudományos törvényeire támaszkodik, s e törvények tudatos felhasználásával, alkalmazásával alakítja ki az állam feladatait s az azok megvalósítására alkalmas módszereket. A szocialista jognak, mint a szocialista állami vezetés egyik módszerének formájában is alkalmasnak kell lennie arra, hogy eszköz legyen a társadalmi fejlődés objektív törvényeinek tudatos felhasználására, alkalmazására. Erre pedig nyilvánvalóan csak akkor lesz alkalmas, ha a jogi norma tartalmát nem az állami szervek légióinak bizonyos fokig szükségképp ingadozó mindennapi eljárása, gyakorlata alakítja ki, hanem a jog szilárdan rögzített alakban, törvények és törvénykönyvek alakjában jelenik meg. — Ugyanerre az eredményre jutunk azonban a szocialista állami berendezkedés egy másik sajátossága alapján is. A marxista államtudományban általánosan elfogadott tétel az, hogy a szocialista állami vezetés alapelve, alapvető módszere a szocialista törvényesség, a szocialista állami akarat, a törvények, rendeletek, határozatok maradéktalan, következetes végrehajtása. Csak az állam egész területére kiterjedő, egységes, szilárd törvényesség mellett töltheti be sikeresen az állam szolgálati szerepét a szocializmus építésében. Márpedig nyilvánvaló, hogy az ország egész területére kiterjedő, egységes, szilárd törvényesség nem jöhet létre akkor, ha a jog csak az állami szervek mindennapi gyakorlatából ismerhető meg, hanem csak akkor, ha az államhatalmi szervek írásban rögzített aktusai adják meg a törvényesség alapját, irányítják az állami szervek mindennapi gyakorlatát s az állampolgárok cselekvéseit egyaránt. Az elméleti érveket még folytatni lehetne. Nyilvánvaló, hogy az állam erősítésének, ereje állandó fokozásának feladatát csak írott, szilárd jogrend mellett lehet megoldani. Nyilvánvaló, hogy a szocialista állami funkciók sikeres megvalósítása is az írott jogban kifejezésre jutó szilárd állami vezetés mellett képzelhető.

Minden elméleti tétel igazolása azonban a gyakorlatban van. S a világ első szocialista államának, a Szovjetunióknak tapasztalatai, a szovjet jog fejlődésének tényei teljesen igazolják a szocialista jog írott formájára vonatkozó

tételt. Tapasztalható ez mindenekelőtt a szocialista jog alaptörvénye, az alkotmány esetében. Az alkotmányok, az 1918., az 1924. évi s az 1936. évi egyaránt írott alkotmányok. Nyomban az Októberi Forradalom után, igen kedvezőtlen belső és külső kerülmények között, bocsátja ki az újonnan alakult szovjet állam első dekrétumait az új jog, a szovjet jog írásbafoglalására. A sok példa közül elegendő az első földjogi, családjogi és munkajogi dekrétumokra, az 1918-as szovjet munkakódexre és az ugyanabból az évből származó első családjogi törvénykönyvre, valamint az első bírósági dekrétumokra utalni. A szovjet tapasztalatok szerint tehát az, hogy az újonnan létrejött proletár állam joga írásban, kódexek formájában fejeződjék ki, olyan parancsoló szükséglet, amely még a törvényalkotásra egyébként rendkívül kedvezőtlen viszonyok között is kielégítést kíván.

Új szakaszba lépett azonban a szovjet törvényhozás s ennek körében a szovjet kodifikáció fejlődése a NEP-korszakban, az új gazdasági politikára való áttérés időszakában. Ebben az időben jöttek létre a szovjet jognak azok az alapvető kódexei, amelyeknek nagyobb része ma is érvényben van. S a szovjet kodifikáció eme fellendülése ismét nem véletlen jelenség, hanem szoros összefüggésben van a gazdasági alaphoz végbemenő fejlődéssel, magával az új gazdasági politikával. Ha általában igaz az, hogy a szocialista jog szükségszerűen írott formát kíván, még hatványozottabban igaz az, hogy az új gazdasági politika, mint a szocialista állam sajátos politikája, sikeresen csak a szocialista jogrendszer írásban való újjáalkotása, szocialista törvényhozás mellett képzelhető el. »Az új gazdasági politika — mondotta Sztálin — a proletárdiktatúrának arra irányuló politikája, hogy ne közvetlen termékcserevel, ne piac nélkül és a piac megkerülésével, hanem a piac kibaszualásával, a piac útján küzdje le a kapitalista elemeket és építse fel a szocialista gazdaságot.«¹² Kimutatta Sztálin azt is, hogy a proletárdiktatúra időszakában kisebb-nagyobb mértékben minden kapitalista országnak szüksége lesz az új gazdasági politikára, mert a munkásosztály a hatalom megszerzésével egyidőben nem képes az egész népgazdaságot azonnal kezébe venni, szüksége lesz a piacra, amellyel biztosíthatja a cserét a város és a falu, a nagyipar és a kisipar s általában a nagyüzemi és kisüzemi termelés között, továbbá mert a kispolgárságot nem lehet máról holnapra kikapcsolni a gazdasági életből. Az új gazdasági politika gyökere tehát a piac felhasználása, a kapitalista elemek leküzdése a szocializmus építése érdekében, s a piacon a csere biztosítása a szocialista nagyüzemi ipar és a kisipar, a szocialista nagyüzemi városi termelés és a falusi, jórészt kisüzemi, kisárutermelő parasztagazdaságok között. Az a piac, amelyre az új gazdasági politikához szükség van, feltételezi mind a kettőt: a szocialista nagyipar termelését s a kiegészítő gazdaságok, különösen pedig a kis parasztagazdaságok termelését. A kettőnek — a szocialista állam által meghatározott felté-

¹² Sztálin: A Kommunista Internacionale programjáról. Művei XI. köt. Szikra, 1950. 157. l.

telek mellett — a piacon kell kicserélődni. Ez a csere tehát feltételezi, hogy nemcsak a szocialista nagyiparnak, a városnak, hanem a kisárutermelőknek, a parasztgazdaságoknak is termelniük kell, és pedig árut, a piacon kicserélésre kerülő munkaterméket kell termelniük. Márpedig világos, hogy semmiféle kisárutermelés, semmiféle paraszti termelés nem képzelhető el a termelés biztonsága nélkül, a termelés és a csere feltételeinek szilárd megalapozottsága nélkül. Az új gazdasági politika alkalmazása tehát feltételezi egyebek között a kisárutermelés, különösen az egyéni parasztgazdaságok termelésének biztonságát. E biztonság megteremtésének pedig elengedhetetlen feltétele a szilárd, következetes törvényesség, amely csak szilárdan lefektetett, írásba foglalt törvények, írott jog mellett képzelhető. A jog írott formája tehát, amely — mint láttuk — elszakíthatatlan összefüggésben van magának a szocialista államnak és jognak jellegével, más oldalról elszakíthatatlan összefüggésben van az új gazdasági politikával is, amelyet a szocialista államnak az átmeneti korszakban alkalmaznia és pedig szükségszerűen alkalmaznia kell. *Az írott jog, a szocialista törvényalkotás elengedhetetlen feltétele az új gazdasági politika sikeres alkalmazásának.* Ez a magyarázata annak a kivételesen nagy figyelemnek, amelyet Lenin ebben a szakaszban különösen a polgári törvénykönyv kidolgozásának szentelt s amely Korszkihoz, az igazságügyi népbiztoshoz intézett ismételt utasításokban, valamint a törvényalkotás, a törvényesség s a törvényszerkesztés kérdéseire vonatkozó ismételt útmutatásokban nyilatkozott meg. Legyen szabad ez utóbbiak közül csak egyre hivatkoznom, arra a megjegyzésre, amelyet Lenin az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt XI. Kongresszusán tartott politikai beszámolójában tett. »El kell érniünk — mondotta — ... hogy az Összoroszági Központi Végrehajtó Bizottság erélyesebben dolgozzék, hogy az ülésszakokra rendszeresen üljön össze, s hogy ezek az ülésszakok hosszabb ideig tartsanak. Az ülésszakokon meg kell tárgyalni a törvényjavaslatokat, melyeket néha sebtében terjesztenek a Népbiztosok tanácsa elé anélkül, hogy erre feltétlen szükség volna. Inkább halasszák el az ilyen javaslatok tárgyalását és adjanak időt az illetékes funkcionáriusoknak arra, hogy elmélyülten gondoltkozzanak a kérdésen és támasszanak nagyobb igényeket a törvények szerkesztőivel szemben, amit eddig nálunk nem tettek«. ¹³ Úgy gondolom, olyan útmutatás ez, amelynek magyarországi időszerűsége nem szorul magyarázatra.

4. Az eddig nyert eredmények alapján tegyük fel most a kérdést, hogyan áll a jog formájának problémája, az írott jog vagy szokásjog alternatívája a *népi demokrácia viszonyai között*. Nem kétséges, hogy a népi demokrácia, mint a proletárdiktatúra válfaja, jogrendszerére nézve is érvényesek a szocialista jogra általában megállapított tételek. A népi demokrácia jogának ahhoz, hogy betölthesse a proletárdiktatúra rendszerében reá váró feladatokat, szükség-

¹³ Lenin: Művei XXXIII. köt. Szikra, 1953. 304. l.

szerűen írott, kodifikált jognak kell lennie. A népi demokráciában továbbá ahhoz, hogy az új gazdasági politikát sikeresen alkalmazni lehessen, a kisáru-termelés, különösen pedig a paraszti termelés biztonságát alátámasztó törvényeket kell alkotni. A jog formájának problémája mégis bizonyos fokig sajátos módon vetődik fel a népi demokráciában s ez szoros összefüggésben van a népi demokrácia, mint politikai forma sajátosságaival. A népi demokrácia, mint politikai forma legfontosabb sajátossága az, hogy a proletariátus a Szovjetunió győzelmére és állandó baráti segítségére támaszkodva véres forradalom, polgárháború és intervenció nélkül, viszonylag békés úton szerzi meg a hatalmat és fog hozzá a szocializmus építéséhez. Ebből a jogalkotásra nézve is olyan sajátosságok származnak, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. A proletárdiktatúra szovjet formája mellett, amikor a proletariátus véres forradalomban ragadja meg a hatalmat, a forradalomelőtti jog rövid időn belül teljes eltörlésre kerül. Ilyen módon átmenetileg jogüres tér, vákuum keletkezik, amelyet átmenetileg be tud ugyan tölteni a forradalmi jogtudatra való hivatkozás, de az új szocialista törvények megalkotása mindenesetre azonnali parancsoló szükségességgel lép fel. A népi demokráciában a helyzet bizonyos fokig más. A régi törvények nem vesztik el szinte automatikusan és nyomban hatályukat, hanem átmenetileg felhasználják őket vagy jelentős részüket új feladatok elérésére. Különösen a népi demokrácia fejlődésének első szakaszában, a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrájának szakaszában, a kodifikáció kérdése csak meghatározott területeken, inkább szórványosan ott merül fel, ahol a demokratikus forradalom szükségletei éppen kiváltják, de semmiesetre sem a jogrendszer egészére nézve, a jog minden ágára nézve. A főfeladat: a kizsákmányoló osztályok képviselőinek a hatalomból való kiszorítása nem teszi szükségsszerűvé a kodifikációt, sőt inkább ellene szól. Nálunk pl. 1945 és 1948 között legfeljebb a feudális maradványok kiirtása és néhány sajátos büntetőjogi feladat megoldása adott okot nagyobb jelentőségű kodifikációra. Igen érdekes ebből a szempontból az 1947-es szövetkezeti törvény példája, amelyet igen zajos koalíciós harcok között hoztunk létre, utóbb mégis meg kellett állapítani, hogy elsiettük s rövid idő múlva gyakorlatilag hatályon kívül kellett helyezni. Egészen megváltozik a helyzet a népi demokratikus állam fejlődésének második szakaszában, a proletárdiktatúra szakaszában. A hatalom kérdése eldőlt, napirendre kerültek a szocialista építés feladatai. Napirendre kell kerülnie tehát a szocialista jogrendszer megalkotásának, a szocialista kódexek létrehozásának is. A kodifikáció időszerűségét, és pedig a jogrendszer egészére nézve, a népi demokrácia fejlődésének második szakaszában két körülmény indokolja. Az egyik az, hogy a népi demokrácia a proletárdiktatúra állama lett, tehát érvénybe lépett az a tétel, amely az ilyen állam jogának kodifikálására vonatkozik. A másik az, hogy a népi demokrácia fejlődésének második szakaszában az új gazdasági politikát alkalmazza, ez pedig elképzelhetetlen szilárd törvényesség s az annak alapjául szolgáló tör-

vények nélkül. Nem áll helyt az az ellenvetés, hogy ezt a feladatot elvégre régi, a fordulat előttről származó törvények hatálybantartásával is meg lehet oldani. Egyrészt a régi törvények tekintélye a fordulattal — formális érvénybentartásuk ellenére is — jelentősen alászáll. Új államapparátus épül új emberekkel, akik egyáltalában nem hajlamosak arra, hogy a régi törvények alapján dolgozzanak. Másrészt a régi törvényekben — még ha lényeges részeikben használhatók is — mindig van egy-két szakasz, ami nem használható, ami ellenemond a szocialista jog lényegének. Lehet természetesen az állami szervek gyakorlatára bízni, hogy kiválassa ezt az egy-két szakaszt, ez azonban hosszú ideig tart, jelentős ingadozásokkal, bizonytalansággal jár s akadályozza a szilárd törvényesség kialakulását. A régi törvények rövid átmeneti időre esetleg hatályban maradhatnak, de mindenesetre meg kell indulnia s néhány év alatt be is kell fejeződnie a népi demokratikus jogrendszer megalkotásának, a szocialista törvénykönyvek létrehozásának.

Nem állítható, hogy a magyar törvényalkotás folyamatában ezek a népi demokratikus jog formájára vonatkozó tételek következetesen érvényesültek volna. Bár kétségtelen, hogy a fordulat éve után hozzáláttunk alapvető törvénykönyveink megalkotásához, ezt a feladatot csak lassan, vontatottan, hiányosan végeztük. Voltaképpen nemtűztük magunk elé azt a feladatot, hogy jogrendszerünk egészét egy-két éven belül újjáalkossuk. A törvénykönyvek megalkotását valahogyan szükséges rossznak tekintettük, amivel foglalkozni kell ugyan, de csak annyira, amennyire ez elkerülhetetlen, mert elvonja a figyelmet a fontosabbnak tekintett feladatoktól. Valójában pedig az új törvénykönyvek megalkotását szükségszerűnek, tehát helyesnek, kívánatosnak, fontosnak kellett volna tekintenünk. A törvénykönyvek létrehozása körül legalább is három nagyon lényeges hibát követtünk el. Az egyik az, hogy a törvénykönyvek megalkotásának feladatát rendkívül lassan s csak kisebb részben végeztük el. Igen széles területeket tűrtünk meg szabályozatlanul, illetőleg tartottuk, ha nem is kifejezetten, de hallgatólag hatályban a régi törvényeket. A második hiba az, hogy törvénykönyveink megalkotását teljesen helytelen sorrendben végeztük el. Megalkottuk pl. a büntető és polgári perrendtartást s ezt helyesen tettük, de mindenesetre fontosabb lett volna, ha legalább is párhuzamosan vagy inkább megelőzőleg megalkotjuk a büntető és a polgári törvénykönyvet. Megalkottuk a büntetőtörvénykönyv általános részét s ezt helyesen tettük, de teljesen helytelen volt, hogy hosszabb időre hatályban hagytuk a régi büntetőtörvénykönyv különös részét. Megalkottuk a családjogi törvénykönyvet s ezt helyesen tettük, ugyanakkor azonban tűrtük azt, ami pl. a parasztesz családoknak az új családjogi szabályoknál is fontosabb volt, a paraszti termelés biztonságának a hiányzó törvények miatt való megingását. A harmadik hiba, hogy egyes törvénykönyveinkben nem helyeztünk elég súlyt az állampolgárok személyi és vagyoni jogainak védelmére, biztosítékokkal való megfelelő körülbástyázására. Egyebek között ezért kellett a Munka

Törvénykönyvét módosítanunk s ezért van szükség eljárásjogi törvényeink bizonyos fokú módosítására is.

Mindezek a hibák gyökerükben többféle elvi-ideológiai elmaradásra, helytelen nézetek egész sorára vezethetők vissza. Nem ismertük fel eléggé világosan a gazdaság és a jog szükségszerű összefüggéseinek jelentkezését népi demokráciánkban, nem támaszkodtunk eléggé rájuk, nem alkalmaztuk őket hozzáértő módon sajátos viszonyaink között. Volt nálunk egyfajta jogi nihilizmus, amely lebecsülte azt a segítséget, amelyet a jog a szocialista építés számára nyújtani képes. Volt jelentős elvi bizonytalanság is a törvénykönyvek tartalmára nézve, amely abból táplálkozott, hogy nem törekedtünk eléggé saját tapasztalatainknak, a népi demokratikus fejlődés jelenségeinek elméleti általánosítására s a marxizmus-leninizmus eredményeinek, a Szovjetunió tapasztalatainak alkotó alkalmazására. Pártunk múltévi határozataiban, a III. Kongresszus eredményeiben, kormányunk programjában egyebek között ezeknek a helytelen nézeteknek, a lényeges elvi-elméleti elmaradásnak felszámolását kell látnunk. E határozatok napirendre tűzték immár egész jogrendszerünk újjáalkotását, alapvető törvényeink létrehozását. A következőkben a folyamatban levő szocialista törvényalkotó munka, különösen pedig az alapvető törvénykönyvek, a kódexek tartalmi és formai irányelveiről lesz szó.

II.

A szocialista törvényalkotás tartalmi és formai irányelvei

5. A kódex, mint törvény, mint jogszabály, része az adott állam tételes jogának, jogrendszerének. Ez egyebek között annyit jelent, hogy a kódexre is érvényesek a jog osztályjellegére, a jogrendszer szolgálati szerepére vonatkozó alapvető tételek.

A kódex felépítményi jellegéből pedig meghatározott irányelvek következnek a kódex tartalmára és formájára egyaránt. Minden kódex olyan tartalommal és olyan formában jön létre, hogy tevékenyen segíthessen saját alapjának, szolgálhasson az alap kialakulásában és megerősödésében. Minden szocialista kódexnek is vannak olyan alapvető tartalmi és formai elvei, amelyek közvetlenül a jog osztályjellegéből, a jog szolgálati szerepéből folynak. Ezek olyan elvek, amelyek minden szocialista kódex legáltalánosabb, legalapvetőbb sajátosságait, követelményeit fejezik ki.

Ilyen alapvető elv mindenekelőtt az, hogy minden szocialista kódexnek a dolgozó nép akaratát és érdekeit, a hatalmat birtokló munkásosztály és a vele szövetséges parasztság érdekeit, *a dolgozó többség akaratát és érdekeit kell kifejeznie*. Ezt a tételt, amely a szocialista jog elméletének alapvető megállapításai közé tartozik, annyiszor hangoztattuk már, hogy a valódi értelme,

egész jelentősége néha elszűrkül. S éppen az új szakasz egyik alapvető vonása, a párt és a tömegek kapcsolatának szorosabbra fűzése, alkalmas ismét arra, hogy ennek az alapvető tételnek teljes tartalmi gazdagságát, jelentőségét élesen kiemelje. Az, hogy minden szocialista kódexnek a dolgozó nép akaratát és érdekeit, a dolgozó többség érdekeit kell kifejeznie, egyebek között annyit jelent: a szocialista kódexnek tartalmában és formájában egyaránt olyannak kell lennie, hogy azt a tömegek magukénak érezzék, saját akaratuk és érdekeik kifejezőjének tartsák. Ez természetesen nem annyit jelent, hogy a törvényhozásnak — mint szokás mondani — a tömegek uszályába kell kerülnie, vagyis a tömegek elmaradott, legkevésbé haladó rétegeinek kívánságait kell figyelembe vennie. Éppen ellenkezőleg. A törvényhozásnak, mint a Párt által vezetett állam egyik legfontosabb megnyilvánulásának, a tömegek előtt kell járnia, utat kell mutatnia a jövő felé, számíttania, támaszkodnia kell arra, hogy a párt- és az állami szervek szívós, következetes, meggyőző, nevelő munkával segítik elő a törvény rendelkezéseinek érvényesülését.

Alapvető irányelve minden szocialista kódexnek az is, hogy annak a munkásosztály — anyagi életfeltételeiből folyó — tudományos világnézetét, a *marxizmus-leninizmus tudományos megállapításait, a munkásosztálynak ebből fakadó jogi nézeteit kell alapul vennie*. Ez voltaképpen annyit jelent, hogy a kódexnek, mint jogi törvénynek, a természet és társadalom objektív, az emberek akaratától és tudatától független fejlődéstörvényeit kell alapul vennie, azokra támaszkodva kell a társadalmi viszonyokat, az emberek életviszonyait szabályoznia. Ismét olyan tétel ez, amelyet az elmúlt években nem vettünk eléggé figyelembe, nem érvényesítettük eléggé következetesen. Törvényhozásunk nem egy esetben a voluntarizmus hibájába esett, nem egy esetben hallgatólag abból indult ki, hogy a Párt és az állam szerveinek módjukban van a társadalom fejlődésének törvényeit módosítani vagy hatályon kívül helyezni, hogy törvények útján az állam azt tesz, amit akar. Valójában pedig az emberek felfedezhetik, megismerhetik, tanulmányozhatják ezeket az objektív törvényeket, cselekedeteikben számbavehetik, a társadalom érdekében felhasználhatják őket, de megváltoztatni vagy hatályon kívül helyezni nem képesek. A jogi törvények, egyebek között a kódexek tartalmának kialakításánál tehát számba kell venni, a társadalom érdekében fel kell használni az objektív törvényeket, s nem lehet figyelmen kívül hagyni, megsérteni őket. Az a törvény, amely az állam erejét, az állami szankció hatását az objektív törvények ellenére használja fel, nem képes betölteni szolgálati szerepét, sőt ellenkezőleg, hátráltatja, akadályozza a társadalom fejlődését.

Alapvető irányelv minden szocialista törvényalkotás számára az is, hogy a kódexek tartalmát *az elmélet és gyakorlat egységének elve* alapján, azoknak a gyakorlati tapasztalatoknak a felhasználása, általánosítása útján kell kialakítani, amelyeket a szocializmus építése a különféle országokban felszínre hozott. Nyilvánvaló, hogy e tapasztalatok közül a Szovjetunió tapasztalatai

a legfontosabbak. A szovjet tapasztalatok közvetítik számunkra azokat a politikai irányelveket és technikai megoldásokat, amelyeket a Szovjetunió a szocializmus építésének adott szakaszain felhasznált. Hogy ezek a módszerek helyesek voltak, az élő valóság igazolja. Éppen ezért semmiféle szocialista építés, szocialista törvényalkotás sem lehetséges e tapasztalatok gondos tanulmányozása, figyelembevétel nélkül. Ugyanakkor azonban fontos figyelembevenni azt is, hogy nekünk nem a szovjet tapasztalatok mechanikus átvétele, másolása a feladatunk, hanem a szovjet tapasztalatok alkotó alkalmazása, felhasználása a mi viszonyaink között, amelyek lényeges vonásokban eltérnek a szovjet viszonyoktól. Ilyen eltérés már mindenekelőtt a Szovjetunió léte is. Míg a szovjet népnek minden oldalról ellenséggel körülvéve, egyedül kellett megoldania a szocializmus építésének feladatait, mi nem vagyunk egyedül, hanem támaszkodhatunk a Szovjetunióra s a népi demokratikus országokra. Eltérés a Szovjetunió hatalmas, a mienkhez képest aránytalanul nagyobb területe. Eltérés az, hogy a Szovjetunió soknemzetiségű s formájára nézve is összetett, szövetséges állam. Eltérés az, hogy a Szovjetunió természeti kincsei összehasonlíthatatlanul bővebbek, mint a mieink. Eltérés, hogy a Szovjetunióban már felépült a szocializmus, teljesen átalakult a gazdasági alap s ennek megfelelően sokkal fejlettebb, tisztultabb az emberek tudata is. Eltérőek a Szovjetunió népeinek nemzeti hagyományai, szokásai a mieinktől. A nem lényegtelen eltéréseket még folytatni lehetne. Mindezeknek az eltéréseknek megfelelően, ilyen eltérő viszonyok között kell alkalmaznunk a szovjet tapasztalatokat. Az alkalmazás lehetőségét és szükségességét az adja meg, hogy az eltérések ellenére az átmeneti szakasznak ugyanazok az objektív törvényei érvényesek nálunk, mint amelyek annak idején a Szovjetunióban érvényesültek. A kormányzás s benne a törvényalkotás művészete vagy inkább tudománya egyebek között abban van: felismerni a bonyolult körülmények között jelentkező azonosságot s a vele együtt adott, egységben fellépő különbséget is s ehhez mérve felhasználni a szovjet tapasztalatokból mindent, amit csak lehetséges. Ez a bonyolult összemérés, az azonosságok és különbségek felismerése s helyes rendelkezés kialakítása elengedhetetlenné teszi saját hazai tapasztalataink állandó figyelemmel kísérését, összegezését és általánosítását. Hazai tapasztalataink tehát nemcsak azért értékesek, mert nyilvánvalóan csak ezek lehetnek az alapjai hazánk kormányzásának, benne hazai törvényeink kidolgozásának, hanem azért is, mert éppen a hazai tapasztalatok pontos figyelemmel kísérése lehet az alapja a szovjet és a népi demokratikus tapasztalatok alkotó felhasználásának is.

Alapvető irányelve végül minden szocialista kodifikációnak az is, hogy a törvényalkotásban, kódexeink tartalmának kialakításában értékesítenünk kell minden *haladó, nemzeti hagyományt*, amelyet népünk a haladásért, a felszabadulásért, az önálló nemzeti létért folytatott évszázados harc során kidolgozott. Bár kétségtelen, hogy éppen az államnak és a jognak, az állami-jogi nézeteknek és intézményeknek az uralkodó osztály érdekeivel való szoros

összefonódása folytán ezek a hagyományok az állam és a jog területén jóval szűkebb keretben állanak csak rendelkezésre, mégis kétségtelen, hogy ilyen — a törvényalkotás területén is figyelembeveendő — hagyományok vannak. Nehéz lenne elképzelni a szocialista magyar büntetőtörvénykönyv megalkotását az 1843. évi javaslat beható tanulmányozása nélkül. Nehéz lenne elképzelni a szocialista magyar polgári törvénykönyv megalkotását annak az évtizedes harcnak a figyelembevétele nélkül, amelyet országunk haladó erői a polgári törvénykönyv megalkotásáért folytattak. Ezek a nemzeti hagyományok, a múltból származó értékes elemek felhasználása, természetesen ismét nem történhet mechanikusan. Amikor mi a haladó hagyományok ápolásáról, a magyar múlt nemes örökségének valóraváltásáról beszélünk, sohasem egyszerű továbbfolytatására gondolunk. A szocialista állam magasabb szinten, a munkásosztály, a dolgozó többség hatalmának szintjén folytatja és tetőzi be mindazt, ami értékeset az előttünk járó generációk harca, küzdelme kialakított.

Mindezeket a röviden érintett legáltalánosabb, legátfogóbb elveket a törvényalkotás szocialista elmélete készen kapja a marxizmus-leninizmus általános elveiből s feladata ezen a téren csak annyi, hogy hivatkozzék rájuk s állapítsa meg, hogy azok a törvényalkotás tartalmára és formájára egyaránt irányadók. Ezen túlmenőleg azonban a törvényalkotás szocialista elméletére az a sajátos feladat vár, hogy kidolgozza az alapvető elvekből folyó következtetéseket olyan kérdésekre, amelyek a törvényalkotás gyakorlatában szükségképp felmerülnek.

6. Ilyen kérdés mindenekelőtt a kodifikáció *tárgyi terjedelmének és rendszerének*, külső és belső határainak kérdése. A szocialista jog, mint láttuk, egészében és általában írott, szövegezett jog. Ez azonban nem annyit jelent, hogy a szocialista jog minden szabálya valamely átfogó törvénykönyv, kódex részeként jelenik meg. Az átfogó, a jogrendszer alapanyagát tartalmazó s azt sok évre szilárdan lerögzítő kódexek mellett vannak természetesen kisebb-nagyobb jelentőségű, hosszabb vagy rövidebb időre szánt egyes törvények, írott jogszabályok is. Felmerül a kérdés, milyen területeken kell kódexet, átfogó törvényt alkotni s milyeneken lehet beérni ilyen egyes jogszabályokkal. Ez a kodifikáció *külső határainak* kérdése, az a kérdés, hol határolódik el a kódexek anyaga kifelé, az egyes törvények irányában. — Emellett azonban felmerül egy másik kérdés is. A kodifikáció alá eső területet nem egyetlen kódex foglalja magába, hanem több, kódexeknek egész sorozata. Kérdés, milyen területet, milyen kérdéseket helyes egy-egy kódexbe foglalni, hogyan határoljuk el az egyik kódex területét a másiktól. Ez a kérdés a kodifikáció *belső határainak*, tagozódásának, rendszerének problémája.

a) Ami az első kérdést, a külső határok kérdését illeti, vannak olyan jogágazatok, amelyekre nézve ezt a kérdést a Szovjetunió és a népi demokratikus országok gyakorlata egyértelműen eldöntötte. Így pl. az államjog, a büntető és a polgári jog, a családi jog, a munkajog és az egész törvénykezési jog, tehát

a törvénykezési szervezeti jog, valamint a büntető és a polgári eljárási jog területére nézve aligha lehet kétséges, hogy azoknak alapvető szabálytömege kódexbe való. A Szovjetunió és a népi demokratikus országok gyakorlata ezen a téren teljesen egyértelmű. Természetesen ezekben a jogágakban is vannak a kódexen kívül elhelyezkedő, középkori kifejezéssel élve extravagáns részlet-szabályok. Ilyenek rendezik pl. azokat a kérdéseket, amelyek a kódex alapproblémáihoz viszonyítva kisebb jelentőségűek vagy olyanok, hogy a szabályozás gyakori változtatást, a viszonylag gyorsan változó szükségletek gyors figyelembevételét követeli meg. E szabályokat nem tekintve azonban a felsorolt jogágazatok anyagát egészében és általában a kódex foglalja magában.

Vannak ezzel szemben olyan jogágazatok, ahol a kérdés még a Szovjetunió tapasztalatainak ismeretében is vitás lehet, különösen vitás lehet pedig az, hogy a szovjet tapasztalatokat a mi viszonyaink között hogyan kell alkalmazni. Ilyen jogágazatok az államigazgatási jog és a pénzügyi jog, a földjog és a termelőszövetkezeti jog. Kérdés, lehet-e, helyes-e a felsorolt jogágazatok anyagát vagy annak egy részét kódexbe, átfogó törvénytömbbe foglalni. A kódex — akármilyen alakban jelenjék is meg — mindenesetre széles területet felölelő, hosszabb lélegzetű s élettartamában is hosszabb időre szóló törvényalkotás. Ha ebből, vagyis a kódexnek, mint jogi formának egyik alapvető sajátosságából indulunk ki, világossá lesz, hogy a felsorolt jogágazatok kodifikációjának kérdése egy előzetes kérdés eldöntését követeli meg egyenként minden felsorolt jogágazatra nézve. Ez a kérdés abban áll, lehet-e a felsorolt jogágazatokba tartozó kérdéseket, s ha igen mikor lehet úgy szabályozni, hogy ez a szabályozás hosszabb időre változatlan maradjon.

Az *államigazgatási jogra* nézve a teljes vagy lényegében teljes kodifikációt nyilvánvalóan lehetetlennek kell tartani. Bármilyen legyen is az államigazgatási jog tárgya (vagy pontosabban bárhogy dőljön is el az a vita, amely az államigazgatási jog tárgyának meghatározása körül e jogág művelői között folyik),¹⁴ az mindenesetre bizonyos, hogy az állam szervező-végrehajtó-intézkedő tevékenységének jogi formái általában annyira függenek a fejlődés adott fokától, a gazdasági-politikai fejlettségtől, az adott szakaszban felmerülő feladatok természetétől, az egész állami szervezet, különösen pedig az ennek keretében dolgozó emberek politikai és kulturális fejlettségétől, szakképzettségétől, hogy hosszabb időre állandó, átfogó törvénytömbbe foglalható szabályozás ezen a területen nem lesz lehetséges. Egyedül az államigazgatási eljárás kérdései vagy legalább e kérdések egy része mutatkozik hosszabb időre szóló szabályozásra alkalmasnak. Ilyen kérdés pl. az államigazgatási szervek által alkalmazható kényszereszközök, a fellebbezési és a panaszjog, az államigazgatási jogerő kérdései, amelyeket helyes lesz — már csak garanciális jellegüknél fogva is —

¹⁴ A vita lényegének legújabb magyar összefoglalója Berényi Sándor »A szocialista államigazgatás kérdései az államigazgatási jogviszonnal kapcsolatban« c. tanulmányában. A »Tanulmányok az állam és jog kérdései köréből« c. kötetben. Budapest, 1953. 148—152. l.

törvényben szabályozni. Ezek a kérdések természetesen nem merítik ki az államigazgatási szervek sokágú, bonyolult működésével kapcsolatos jogi formák egészét. Még kevésbé lehet szó az államigazgatási szervek felépítésének és hatáskörének átfogó szabályozásáról. Ami ebből a szocialista állami berendezkedés lényegére tartozik, különösen a tanácsi szervezet kérdései az Alkotmányban s az azt kiegészítő tanácstörvényben kerülnek szabályozásra. Bár az átfogó törvényalkotást az államigazgatási jog területén ezek szerint általában lehetetlennek kell tartanunk, mégsem kell egészen lemondani a kodifikáció előnyeiről. Ezeket az előnyöket időről-időre kiadott jogszabálygyűjtemények útján kell biztosítani.

Hasonló a helyzet a pénzügyi jog területén is. Az idetartozó kérdések jelentős része az állami szervek egymásközi viszonyában merül fel, a polgárok személyét és vagyonát közvetlenül nem érinti, egyébként is gyors változásnak van kitéve, márcsak ezért sem volna helyes kódexben szabályozni. Ezzel szemben a pénzügyi jognak vannak olyan területei, amelyek garanciális jellegűek, közvetlenül érintik az állampolgárok személyi és vagyoni jogait s ezért azok törvényben való szabályozását feltétlenül kívánatosnak kell tartani. Ilyen mindenekelőtt a lakosság, a polgárok által fizetendő adónemek kérdése. Semmiképp sem lehet normális állapotnak tekinteni, hogy nálunk pl. a föld- vagy házadót talán százat is meghaladó elszórt jogszabály »rendezi« s jelentős részük még a felszabadulás előtt keletkezett. Helytelennek látszik az az ötletszerűség és széttagoltság is, amely az adókimetés és behajtás területét rendező jogszabályok körül látható. Az ilyen kusza helyzet nemcsak a törvényesség szempontjából kifogásolható, de nyilvánvalóan nem mozdítja elő a helyes adómorál, az állami és állampolgári fegyelem megszilárdulását sem. A kodifikációt ezeken a területeken feltétlenül kívánatosnak kell minősíteni. A jogszabálygyűjtemények továbbá a pénzügyi jog területén is hasznos szolgálatot tehetnek.

A földjog kérdései a népi demokrácia viszonyai között elméletileg és gyakorlatilag egyaránt a legnehezebbek közé tartoznak. Mint ismeretes a Szovjetunióban a földről szóló dekrétum nacionalizálta a szovjet földet, majd ezt követte a polgárháború befejezése után az 1923-as, ma is hatályban levő földjogi kódex. Az egységes állami földalap tehát nyomban az Októberi Forradalommal létrejött s ezzel létrejött maga a földjog is, mint jogágazat, mint az egységes állami földalap felhasználásával kapcsolatos társadalmi viszonyok jogi szabályozása. Ez egységes, áttekinthető kiindulópontot teremtett a földjogi kodifikáció számára is. — A népi demokráciákban a földtulajdon fejlődése lényegesen másképp, megfordítva, a részleges magántulajdonon keresztül halad előre. Nálunk pl. az állami gazdaságok földjei általában állami tulajdonban vannak, a termelőszövetkezetek viszont részben a tagok által bevitt, tehát magántulajdonban álló, részben állami földön gazdálkodnak. Emellett ismeri földjogunk a dolgozó parasztok munkán alapuló földmagántulajdonát s a kulákok kizsákmányoló magántulajdonát is. Egyes népi demokráciákban a

helyzet még bonyolultabb, mert az állami földtulajdon mellett a termelőszövetkezeti földtulajdont is ismerik. Ilyen viszonyok mellett az is kétséges lehet, hogy a földjog mint jogágazat egyáltalában kialakult-e. Még nehezebb eldönteni, hogy földjogi törvénykönyvet lehet-e alkotni vagy sem. Ha abból indulunk ki, hogy az új szakasz politikájának egyik legfontosabb célkitűzése a paraszti termelés biztonságának, a paraszti földtulajdon és földhasználat biztonságának megteremtése, akkor első pillanatra inkább azt kellene mondani, hogy földjogi kódexre jelenleg nincs szükség, mert az említett kérdések ma még, amikor a paraszti föld nagyobb része magántulajdonban van s a földhasználat polgári jogi jogcímenek folyik, nyilvánvalóan a polgári jog kérdései is s ezért a szabályozás a polgári törvénykönyvben is megoldható. Másfelől azonban tekintettel kell lenni arra is, hogy a paraszti földtulajdon és földhasználat kérdései igen szoros összefüggésben vannak a földhasználat egyéb jogcímeinek, a földre nézve elismert egyéb tulajdoni formáknak kérdéseivel, amelyek egy része már kívül esik a polgári törvénykönyv területén. Ezen felül számításba kell venni azt is, hogy a polgári törvénykönyv hatalmas anyagában a földtulajdon kérdései már csak a méreteknél fogva sem kaphatják meg azt a súlyt, amely pedig nekik általában, de az új szakaszban különösen kijár. Ezért elismerve, hogy a földjog kérdései érintkező területei lesznek a polgári és a földjogi törvénykönyvnek, a földjog különálló kódexben való szabályozását szükségesnek és helyesnek kell tartani. Ahhoz azonban, hogy a leendő földjogi kódex sikeresen tölthesse be szolgálati szerepét az új szakaszban, egy elengedhetetlen kodifikációs feltétel biztosítása szükséges. Nagy a veszélye annak, hogy a földjogi kódex anyaga a szabályok terjedelmét és rendszerét tekintve eltolódik az állami földhasználat kérdései felé. A földjogi törvénynek azonban mai viszonyaink között elsősorban nem az állami földhasználatot kell biztosítani, hanem a paraszti termelés biztonságát kell szolgálnia. Ezért feltétlenül szükséges, hogy a földjogi kódex tartalmát és rendszerét úgy alakítsuk ki, hogy abban a fősúly a paraszti tulajdon és használat biztosítására essék.

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, a kolhozjog kérdései ugyan csak bonyolultak. A termelőszövetkezet csak akkor töltheti be feladatát, csak akkor lehet olyan szervezetté, amelyben az emberek képességük szerint dolgoznak s munkájuk szerint részesednek a jövedelemből, ha érvényesül a munkásosztály vezető, irányító szerepe. Ezt a vezető szerepet a munkásosztály egyebek között államán keresztül, az állami szervek útján látja el. A kódex pedig állami forma, az állami tevékenység sajátos megnyilvánulása. Kérdés, alkalmas-e a törvénykönyv a termelőszövetkezeti viszonyok szabályozására. Egy területen, a földhasználat területén kétségkívül igen. A földjogi kódex alkalmas forma arra, hogy szabályozza a termelőszövetkezetek földhasználatát s annak állami-jogi védelmi eszközeit. A termelőszövetkezeti jog azonban a földjogi viszonyokon felül egész sereg más kérdést is szabályoz: a termelőszövetkezetek belső szervezeti viszonyait, a tagok jogait és kötelességeit, a munkaszervezetet

és jövedelemmegoszlást. E kérdések jogi szabályozását illetően érvényesülnek a termelőszövetkezetek állami vezetésének sajátosságai. A felsőbb állami szervek nem úgy irányítják a termelőszövetkezeteket, mint az állami szerveket. Ez utóbbiak kötelező rendelkezések, utasítások, parancsok szerint működnek. Ezzel szemben a termelőszövetkezetek állami vezetésében a döntő eszköz a meggyőzés, a megállapodás. Erre a célra a Szovjetunió jogfejlődése sajátos jogi formát alakított ki, a kormány által jóváhagyott mintaalapszabály formáját. *A mintaalapszabály valójában a szocialista kódex sajátos formája.* Kétségkívül jogszabály, kötelező erejű normatív aktus, amelynek kötelező erejét jogalkotó állami elhatározás alapozza meg. Kötelező ereje konkrét esetekben mégis a termelőszövetkezeti tagok által való elfogadástól, a megalakulás önkéntességét kifejező aktusától függ. A mintaalapszabály tehát, mint a termelőszövetkezeti kódex sajátos formája, igen élesen és helyesen juttatja kifejezésre a tartalom sajátosságait. Fontos volna, hogy a termelőszövetkezeti jog tudománya fordítson az eddiginél lényegesen több figyelmet a termelőszövetkezeti alapszabály, mint jogi forma sajátosságainak tanulmányozására.

b) A kodifikáció belső határainak, az egyes kódexek egymásközti elhatárolásának kérdései általában egyszerűbbek azoknál, amelyeket eddig tárgyaltunk. A Szovjetunió és a népi demokráciák jogfejlődése egyaránt arra mutat, hogy az egyes kódexek tartalmát, határait jogágazatok szerint vonják meg. Az államjog kódexe az írott alkotmány, a büntetőjogé a büntetőtörvénykönyv, a polgári jogé a polgári törvénykönyv, a családi jogé a családjogi, a földjogé a földjogi, a munkajogé a munkajogi kódex. Egyedül a törvénykezési jog anyaga tagolódik szét több törvénykönyv között, amilyenek a bírósági és az ügyészségi szervezeti törvény, a büntető és a polgári perrendtartás. Ennek a széttagoltságnak nyilvánvalóan a törvénykezési jog által szabályozott viszonyok szerteágazó jellegében van a magyarázata. E tapasztalatok általánosításával a szocialista kodifikáció irányelvűl lehet megállapítani, hogy egy-egy törvénykönyvbe egy-egy jogágazat anyagát kell belefoglalni. Ez azt is jelenti, hogy a szocialista kodifikáció rendszere általában megfelel a szocialista jog tudományosan megalapozott rendszerének, a jog által szabályozott társadalmi viszonyok rendszerének.

A népi demokratikus fejlődés sajátosságai egyes népi demokráciákban arra a különleges eljárásra vezettek, hogy egy-egy nagyobb kódex anyagát a törvényhozás résztörvényekben állapította meg. Így történt nálunk pl. a büntetőtörvénykönyv esetében, amelynek általános részét a magyar törvényhozás már 1950-ben megalkotta, míg a különös rész szabályozása elmaradt, s az egységes büntetőtörvénykönyv megalkotására csak most fog sor kerülni. Más népi demokráciákban főleg a polgári törvénykönyv megalkotása történik ilyen módon. Így pl. a bolgár törvényhozás a kötelmi jogot és a tulajdonjogról szóló részt, a lengyel törvényhozás pedig az általános részt alkotta meg ilyen elkülönített törvény formájában. Kétségkívül lehetnek olyan eseti körülmények,

amelyek az ilyen eljárást kívánatossá teszik. Törvényhozási szempontból mégis ezt az eljárást nem lehet helyesnek tekinteni. Ha egy-egy jogágazat egy része új, szocialista törvény útján kerül szabályozásra, míg más részére a régi jog marad hatályban, ez sokszor igen nehezen megoldható kérdéseket vet fel a régi és az új jog összeütközése, a jogi szabályozás egyenetlensége miatt. Ez az egyenetlenség vezet azután az olyan torz, a törvényesség szempontjából nem helyeselhető (bár gyakorlatilag természetesen érthető) jogi megoldások létrejöttére, amilyen nálunk a BHÖ. Emellett az ilyen részkodefikáció szükségszerűen nehéz kérdéseket vet fel a kódex egyes részeinek, az előbb és az utóbb keletkezett részek összefüggése, esetleges hiányosságai, egyenetlenségei miatt is. A részkodefikáció ezen felül csökkenti a kódex súlyát, szilárdságát, nem szolgálja kielégítő módon a törvényesség megszilárdulását. A részkodefikációs módszert tehát a törvényalkotás nem kívánatos módjának kell minősíteni. — Rész-törvényekre csak egyes, átfogó törvényalkotásra nem alkalmas jogágazatokban, továbbá a kódexek mellett, kisebb jelentőségű kérdések szabályozása szempontjából kerülhet sor.

7. A kódexek tartalmával összefüggő részletkérdések közül mindenkéltől a kódexek *alapelveinek* kérdését kell felvetni. Egész sor bel- és külföldi szocialista kódex azt a tartalmi sajátosságot mutatja, hogy bevezetőben leszögezi azokat a tartalmi alapelveket, amelyekben a kódex részletes rendelkezései nyugszanak. Ilyen szerkezetet mutat valamennyi magyar kódex, amely a felzabadosulás óta létrejött. Így pl. az 1951. évi 7. számú törvényerejű rendeletbe foglalt Munka Törvénykönyve, amely I. fejezetében kifejezetten a törvénykönyv alapelveiről rendelkezik, az 1951. évi III. törvényben szabályozott büntető perrendtartás és az 1952. évi III. törvénybe foglalt polgári perrendtartás, amelyeknek első fejezetei »alapvető elvek« felirat alatt a törvény célját és alapelveit emelik ki. Hasonló szerkezetű az 1952. évi IV. törvényben olvasható családjogi kódex, amely a törvény céljáról szóló 1. §-ban rögzít le családjogi alapelveket, amilyenek a házasság és a család védelmének elve, a nők egyenjogúsága, a gyermek védelmének elve, az ifjúság fejlődésének és nevelésének előmozdítása. Az 1950. évi II. törvény a büntetőtörvénykönyv általános részéről valamivel kevésbé kifejezetten tartalmaz a preambulumban és az első néhány szakaszban büntetőjogi alapelveket, azon felül, hogy a preambulum kifejezetten is utal a büntetőjogi alapelvek érvényesítésére. — A magyar törvényhozás termékein felül egész sereg szovjet és népi demokratikus törvénykönyv mutat hasonló szerkezeti sajátosságot.

Az egyes jogágazatok alapelveinek jelentősége elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt igen nagy. Elméleti jelentőségüket elsősorban az adja meg, hogy az alapelvek fejezik ki a szinte közvetlen kapcsolatot a kódex egész tartalma szempontjából alapvető jogi nézetek és a kódexekben szabályozott intézmények között, a politika, mint a gazdaság koncentrált kifejezése és a jog között, a jogtudomány mint az alapelvek kidolgozója és a jogalkotás között. A kódexek,

mint intézmények a társadalomban uralkodó jogi nézeteken alapulnak. Ezek a jogi nézetek azonban jelentőségükre nézve nem egyformák. A társadalmi viszonyok minden egyes sajátos csoportjára nézve vannak olyan alapvető jogi nézetek, amelyek alapjában és lényegében meghatározó szerepet töltenek be a kérdéses társadalmi viszonyokat szabályozó normák egésze szempontjából. Ezeket a jogi nézeteket fejezik ki normatív formában, mintegy »intézményesítik« egy-egy kódex alapelvei. Ezek az alapvető jogi nézetek továbbá nem egyszerűen szűken vett jogi nézetek, hanem egyben közvetlenül politikai nézetek, az uralkodó osztálynak anyagi életfeltételeiből folyó s a hatalom kérdéseivel közvetlenül összefüggő érdekeit fejezik ki. Ilyen módon közvetlenül dokumentálják a jogi és a politikai felépítmény egységét. Ezek az alapvető nézetek végül nem véletlenül, nem pillanatnyi elhatározás, politikai szeszély eredményeként alakulnak ki, hanem tudományos elemzés és általánosítás, tudományos tevékenység eredményeként. Az alapelvekben rögzített jogi nézetekben tükröződnek közvetlenül a gazdaság objektív törvényei a tételes jogban.

Az alapelveknek azonban nem csupán elméleti, hanem ugyanakkor fontos gyakorlati szerepük is van, komoly segítséget jelentenek a szilárd és következetes jogalkalmazásban, a szocialista törvényesség megszilárdításában. Az alapelvek gyakorlati jelentőségét különösen két irányban lehet felismerni. Az alapelvek a törvényalkalmazás szempontjából mindenekelőtt *hézagpótló* jelentőségűek. A bírónak az alapelvek, mint tételes szabályok alapján kell eldöntenie azokat a kérdéseket, amelyekre nézve a kódex kifejezett rendelkezést nem tartalmaz. Emellett az alapelvek nemcsak az egyes esetekben hiányzó konkrét rendelkezést pótolják, hanem *értelmező* jelentőségük is van. Ha adott esetben a törvény értelme felől kétség vagy vita merül fel, a bírónak olyan módon kell értelmeznie a törvényt, ahogyan az a bevezetőben rögzített alapelveknek leginkább megfelel.

A szocialista törvényhozás tapasztalatai, valamint az azokat alátámasztó elméleti és gyakorlati megfontolások egyaránt azt a követelményt támasztják a szocialista kodifikáció irányában, hogy a kódexek tartalmát a törvény legfőbb célkitűzéseit, alapvető gondolatait leszögező alapelvekkel kell kezdeni. A tudományra, különösen pedig az állam- és jogtudományokra ezzel kapcsolatban az a fontos feladat hárul, hogy meggyorsítsa az egyes jogágazatok vagy — ami ezzel egyet jelent — az egyes kódexek alapelveinek kidolgozása érdekében végzett munkáját. Az alapelvek kidolgozásának mint tudományos feladatnak jelentőségét hangsúlyozta már 1938-ban Visinszkij, amikor megállapította, hogy »a szovjet szocialista jogrendszer felépítése elsősorban azt jelenti, hogy rendszerbe kell foglalnunk azokat az alapelveket, amelyekre a szovjet jog támaszkodik...«. ¹⁵ Ami állt a szovjet jogra és jogtudományra, ugyanaz áll a népi demokráciák jogára és jogtudományára is. Amikor azonban ilyen módon

¹⁵ Visinszkij id. m. 44. l.

hangsúlyozni kell az alapelvek kidolgozásának, mint tudományos feladatnak kiemelkedő jelentőségét, ugyanakkor határozottan fel kell lépni minden, ezen a téren mutatkozó skolasztikus, üres vitatkozásellen, amire jogi irodalmunkban is akad példa.

8. Az alapelvekkel határos tartalmi problémája minden szocialista kódexnek az is, *mennyire lehet a kódex részletes*, meddig mehet el a részletkérdések szabályozásában. Kódexeink előkészítése során, amikor arról folyik a vita, szabályozza-e a kódex ezt vagy azt a kérdést, gyakran hallunk olyan ellenvetést, hogy ez nem kódexbe való, nem jelentős részletkérdés. Egy másik gyakran felmerülő ezzel kapcsolatos probléma az is, hogy ezt vagy azt a kérdést nem magában a kódexben, hanem az úgynevezett *végrehajtási jogszabályban* vagy általánosabb kifejezéssel élve, végrehajtási utasításban kell majd rendezni. A részletesség problémája tehát a legszorosabban összefügg a végrehajtási utasítás problémájával.

a) A kódex természeténél fogva átfogó, alapvető jogszabály. Rendel-tetése abban van, hogy egy-egy jogágazat anyagát egy helyen, egyetlen össze-foglaló törvénytűben rögzítse meg s ezáltal külön tényező legyen a törvényes-ség megszilárdításában. A kódexnek ebből a rendeltetéséből, a kódex mint jogi forma szolgálati szerepéből általában az következik, hogy a kódexnek inkább részletesnek kell lennie, magában kell foglalnia minden lényeges szabályt, amely az illető jogágazat területére esik. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy a részletesség tekintetében az egyes kódexek, sőt azok egyes részei is lényegesen eltérő jellegűek. A büntetőtörvénykönyv különös részével kapcsolatban pl., ami az egyes büntettek felsorolását és tényállási elemeik pontos szabályozását illeti, határozottan a teljesség igényével kell fellépni. Egészen másképp áll a helyzet pl. a polgári törvénykönyvre nézve, ahol a kötelmi jog különös részében a szerződési típuszabadság elve uralkodik, s ennél fogva nem szükséges és nem is helyes olyan szerződési formákat a kódexben szabályozni, amelyek a gyakorlatban csak ritkábban fordulnak elő, kisebb jelentőségűek vagy szabályozásuk elvei még nem alakultak ki eléggé, s ennél fogva a kódexben való szabályozás az életviszonyok fejlődését nem segíti elő, hanem inkább gátolja.

Ezeket az egyes kódexek sajátosságaiból, a szabályozás természetéből folyó eltéréseket nem tekintve azonban, általános elvként azt lehet leszögezni, hogy a kódexeknek a szabályozott életviszonyok *rendszeresen, általánosan előforduló tipikus elemeit, eseteit kell megragadnia*, s ezekből a tipikus elemekből kell a szabályozást felépítenie. Ez az irányelv két irányú elhatárolást jelent. Jelenti egyfelől azt, hogy a kódexnek nem szabad ritkán előforduló, a tipikus határkérdések, kuriózumok vagy elméletileg kiagyalt, a gyakorlat által fel nem vetett kérdések szabályozására törekednie. Jelenti azonban másfelől azt is, hogy a kódexnek a szabályozás alá kerülő életviszony tipikus jelenségeit valóban meg kell ragadnia s megfogható módon, szilárdan, érdemben szabá-

lyoznia kell. Mindkét elhatárolás nagyon gyakorlati jelentőségű. Gyakorlati jogászaink körében sokszor lehet azt a helytelen törekvést tapasztalni, hogy minden, prakszisukban valamikor előfordult vagy legújabban előforduló határjelenségre most aztán törvényi szabályozást várnak. Ez a törekvés voltaképpen az elméleti restség, a gyakorlat, a jogalkalmazó munka lebecsülésének egyik jelensége. Nyilvánvalóan nem lehet olyan törvényt alkotni, amely szükségtelemné tenné a gyakorlati jogalkalmazók sokoldalú, magasszínvonalú, a normát és az életet állandóan összekapcsoló alkotómunkáját. Elméleti jogászok részéről más indokokból tapasztalható ugyanez. Ők gyakran spekulatív úton az egyes jogintézmények minden rejtett lehetőségének következetes végiggondolása útján jutnak el olyan »problémákhoz«, amelyek a gyakorlatban sohasem fordulnak elő, de amelyeket a »logikai teljesség« igényével szabályozni szeretnének. Ilyen eljárásról híres s egyben hirhadt is a német polgári törvénykönyv, amely különösen általános részében az ilyen izzadságszagú kiagyalt problémák egész tömegét szabályozza. — Nagyon gyakorlati jelentőségű azonban a másik elhatárolás is. Utóbbi éveink törvényhozási gyakorlata létrehozott olyan jogalkotásokat, amelyek szolgálati szerepük betöltésére főleg azért nem voltak alkalmasak, mert a törvény nem volt eléggé konkrét, nem ragadta meg, nem szabályozta eléggé megfogható, eléggé konkrét módon az életviszonyok tipikus elemeit. Szinte klasszikus példa erre a Munka Törvénykönyvének első szövege, amely jelentős részében általános elveket tartalmazott s a konkrét szabályozást az egyébként is három részre tagolt végrehajtási utasításra hagyta. A Munka Törvénykönyvének új szövege sokhelyütt kijavította ezt a hibát, bár még mindig nem lehet állítani, hogy minden részében helyes megoldást ért volna el. Az ilyen túlságos általánosságra való törekvés érdekes módon néha gyakorlati jogászok részéről is tapasztalható. A gyakorlati jogászok egyes esetekben — ez különösen az egyes bűncselekmények tényállási elemeinek szabályozásánál tapasztalható — szeretik az általános meghatározásokat, a kaucsuk-fogalmakat, amelyek széleskörű lehetőséget nyitnak a bírói jogmagyarázatnak. Mondani sem kell, hogy ez a törekvés, ha egészségtelen méreteket ölt, egyáltalában nincs összhangban az állampolgárok személyi és vagyoni jogainak védelmével, biztonságuk megszilárdításával. A törvényalkotás művészete abban áll, hogy ilyen esetekben megtaláljuk azt a józan középutat, amely nem ad lehetőséget jogalkalmazói önkényre, ugyanakkor pedig nem állja útját a társadalmi viszonyok fejlődését rugalmasan nyomónkísérő jogalkalmazásnak sem.

b) Az utóbb említett kérdés már átvezet a részletesség problémájának másik kérdéséhez, az ú. n. végrehajtási utasítás problémájához. A kérdés az, mennyiben igényel a kódex egyáltalában végrehajtási jogszabályt s ha igényel, mi legyen annak a tartalma. A belföldi és a nemzetközi tapasztalatok a múltban és a jelenben egyaránt arra mutatnak, hogy a nagyobb kódexek végrehajtási jogszabály nélkül nem lehetnek meg. Erre mutat a legújabb magyar törvényhozás is, a Munka Törvénykönyve, a családjogi kódex, a büntető és a pol-

gári perrendtartás példája is. Ennek a jelenségnek az a magyarázata, hogy a kódexek előkészítése során a legtöbbször felmerülnek olyan szabályozást igénylő, de azért kisebb jelentőségű kérdések, értelmező és átmeneti szabályok, amelyeknek a kódexbe való felvétele eltorzítaná a kódexet. Ezért a végrehajtási jogszabályt nagyobb kódexek esetében általában szükségszerűnek, tehát kívánatosnak kell tartani.

Ugyanakkor óvnunk kell a végrehajtási utasítással való visszaéléstől is, amire már fentebb utaltunk. Nemcsak a Munka Törvénykönyve első szövegének esetében, hanem más esetekben is tapasztalható volt az utóbbi évek törvényhozási gyakorlatában az az eljárás, hogy lényeges, sőt döntő érdemi kérdéseket nem a kódexben, a törvényben, hanem végrehajtási utasításban szabályoztak. Ez arra vezetett, hogy a törvény, a kódex tekintélye csökkent, voltaképpen a végrehajtási utasítás lett az igazi kódex s a gyakorlatban nem is a kódexet tartották számon és alkalmazták, hanem a végrehajtási utasítást. A szocialista törvényesség megszilárdításának fontos feltétele az, hogy ezt a helytelen eljárást új kodifikációs gyakorlatunkból kiküszöböljük. Helytelennek kell minősíteni azt is, ha a kódex végrehajtása több jogszabályban elaprózódik, amire ugyancsak a Munka Törvénykönyvének első szövege mutatott példát. Az ilyen eljárás áttekinthetlenné teszi az anyagot, megnehezíti a jogalkalmazást, fékjévé válik a törvényesség megszilárdításának.

9. Részben tartalmi, részben formai problémája minden szocialista kodifikációnak a *törvényalkotás és a logika*, a jogalkotás és az emberi gondolkodás törvényeinek összefüggése. Részben formai kérdés ez azért, mert a legélesebben a rendszer kérdésében, egy adott törvénykönyv anyagának rendszerezésével kapcsolatban merül fel. Ugyanakkor azonban tartalmi kérdés is, mert az emberi gondolkodás törvényei természetesen a kódexek érdemi szabályainak, e szabályok tartalmának kialakításánál is működnek.

Az idevágó első elméleti kérdés a kódex, mint jogi törvény és a logika, az emberi gondolkodás törvényei jellegének összeütközése folytán merül fel. A kódex, mint jogi törvény a felépítmény része, ezzel szemben a gondolkodás és ennek törvényei nem tartoznak sem az alaphoz, sem a felépítményhez. Ezen az eltérésen alapszik, hogy jogászaink közül nem egy esetben még azok is, akik a jogra nézve a felépítményi jellegből, a szolgáltatati szerepből folyó következményeket elismerik, és helyesnek tartják, úgy vélik, hogy a jogon belül meg lehet különböztetni a szorosan vett jogszabályt, a normatív tartalmat, amely osztályjellegű, a logikai elemektől, például a rendszer vagy a fogalom-meghatározások jellegétől, amelyek függetlenek az adott alaptól. Valójában pedig semmi ellentmondás nincs a jog osztályjellege s az emberi gondolkodás törvényeinek a jog körében történő felhasználása között s ezért semmi alap nincs arra, hogy a jogon belül egy szorosan vett normatív, osztályjellegű s egy logikai, osztályfeletti elemet különböztessünk meg. A logika törvényei, amelyek közvetlen kapcsolatban vannak az ember mindennemű termelő és egyéb

tevékenységével, soha sem jelentkeznek mintegy absztrakt módon, önmagukban, hanem mindig valamely adott emberi tevékenység konkrét valóságában. Amikor az emberi gondolkodás szabályai a törvényalkotást szolgálják, olyan társadalmi jelenség keretében jelentkeznek, amely a maga egészében felépítményi jellegű. A gondolkodás szabályai tehát nem felépítményi jellegűek ugyan, de e szabályoknak a törvényalkotás körében való felhasználása feltétlenül osztályjellegű; a gondolkodás szabályainak felhasználása a törvényalkotás körében alá van rendelve a törvény alapvető jellegének, vagyis annak, hogy a törvény az osztályakarát kifejezje, tükrözi és szolgálja az adott társadalom gazdasági rendjét. A törvényalkotás gyakorlati feladataira alkalmazva ezt a tételt: az emberi gondolkodás törvényeit, a fogalomalkotás, a következtetés a rendszerezés szabályait a szolgálati szerep betöltése érdekében és annak alárendelve kell felhasználni. Különösen fontos ezt figyelembe venni azoknál a nagy, hagyományos törvénykönyveknél, amelyeknek már a kapitalista jogban szilárdan kialakult rendszerük, fogalmi felépítésük volt, (például a büntető vagy a polgári törvénykönyv stb.). A kialakult rendszereket, a tradicionális fogalmi felépítést semmiesetre sem lehet örökkévalónak tekinteni s ha nem is kell mindenáron való változtatásra törekedni, mindenesetre felül kell vizsgálni abból a szempontból, vajjon mennyiben alkalmasak a szocialista rend szolgálatára.

A törvényalkotás és a logika összefüggése még gyakorlatibb jelentőségű azért, mert a törvényalkotással és más, a jogi szakmunka körébe eső tevékenységgel kapcsolatban különleges »jogi« vagy méginkább »jogász« logikáról hallunk beszélni. A múlt és a jelen nagy törvényalkotásainak ismeretében e megkülönböztetés bizonyos fokú jogosultságát nehéz lenne tagadni. A nagy törvényalkotások valóban bővelkednek logikai erényekben, éles és pontos meghatározásokban, a következtetések meggyőző erejében, a világos megkülönböztetésre alapított rendszerezésben. Ugyanakkor lehetetlen észre nem venni, hogy az a magasfokú logikai munka, amely a múlt nagy törvényalkotásaiban tükröződik s amelyen formálódott, iskolázódott mai jogászaink jelentős részének gondolkodása, alapjában nem más, mint a formális logika magasfokú alkalmazása s mint ilyen része, egyik oldala annak az absztrakt, metafizikus jogász világnézetnek, amely — mint Engels megállapította — a teológiai világnézet helyébe lépve, a burzsoázia klasszikus világnézete lett. E világnézet ellen évek óta szívós harcot folytatunk, mindezideig azonban csak kevésé vettük figyelembe ennek a világnézetnek a formális logikai következményeit s csak kevésé mutattunk rá azokra a hibákra, amelyek e gondolkodásmód maradványaiképp mai jogi munkánk, benne törvényalkotó munkánk körében is tapasztalhatók. A törvényalkotás és a logika legfontosabb összefüggéseit vizsgáló fejtegetésnek természetesen nem lehet feladata rámutatni az összes hibákra, amelyek a formális logikai módszer egyedülvalóságából származnak. A legfontosabbakat azonban mindenesetre ehelyütt is ki kell emelni.

A formális logikára alapított jogászi gondolkodás egyik alapvető veszélye a hajlam a *hamis azonosításra*. Az azonosság elve — mint ismeretes — a formális logikában úgy hangzik, hogy $A \text{ est } A$, minden dolog azonos önmagával. Ez a tétel így metafizikus és ezért feltétlenül helytelen. A valóságban nincs abszolút, hanem csak viszonylagos azonosság, az azonosság csak bizonyos irányban való azonosságot jelent, azon túl s amellet különbséget is. Az azonosság feltételezi és magában foglalja saját ellentétét, a különbséget. A különböző és az azonos dolgok továbbá állandó mozgásban vannak, s ennek során a korábban bizonyos szempontból azonos dolgok különbözőkké, sőt ellentétesekké válnak, ugyanakkor a korábban különbözők, sőt az ellentétesek azonosulnak. Könnyű felfedezni a hamis azonosítás mélységes összefüggését a burzsoá világnézettel általában s a burzsoá jogászi gondolkodással különösen. Az egész burzsoá jogrendszer s az annak alapján álló burzsoá jogászi gondolkodás gyökerében két hamis azonosításon alapszik. Az egyik az ember = ember azonosítás, a másik a dolog = dolog azonosítás. A burzsoá jogászi világnézet abból indul ki, hogy mivel a törvény immár nem beszél úrról és szolgáról, hanem csak emberről, továbbá mert általában dologról és dolgok tulajdonáról van szó, tehát a tőkés egyenlő a munkással és a termelőeszközök tulajdona egyenlő a használati javak tulajdonával. Mai jogi munkánkban általában és törvényalkotó munkánkban különösen a hamis azonosítás veszélye elsősorban azokkal az intézményekkel kapcsolatban jelentkezik, amelyek névszerint azonosak a burzsoá és a szocialista rendben. Formálisan tekintve, a büntett, a börtön, a szerződés stb. intézményei egyaránt szerepelnek mind a két jogrendszerben. Ugyanakkor teljesen világos, hogy ezek az intézmények a mi rendszerünkben merőben más összefüggésben jelentkeznek, merőben más funkciót töltenek be. A kapitalista törvénykönyvek tradicionális anyagának kritikai átdolgozása, amely sok egyéb mellett, törvényalkotó munkánk sikerének egyik követelménye, valójában annyit jelent, hogy a formális és bizonyos szempontból való azonosság mellett sokkal nagyobb súllyal vegyük figyelembe azokat a döntő különbségeket, amelyek a társadalmi rend jellegének megváltozásából folynak és amelyek miatt minden, a leg-hagyományosabb szabályra nézve is elsősorban azt a kérdést kell feltennünk, vajjon mennyiben felel az meg a szocialista építés érdekeinek.

Egy másik jellegzetes hibája a formális logikára alapított jogászi gondolkodásnak a hajlam a *végletes gondolkodásra*. Amikor a jogász határozatot hoz, szerződést vagy jogszabályt szerkeszt, mindig tudatosan törekszik annak megállapítására, mi az, ami az adott szabály vagy rendelkezés fogalmi körén még belül van, amire tehát a szabály vagy rendelkezés vonatkozni fog, s mi az, ami már kívülesik rajta, amire tehát a szabály vagy rendelkezés már nem fog vonatkozni. Innen van a jogász állandó hajlama a határesetekben való gondolkodásra. A jogász valójában mindig határeseteken próbálja ki saját határozatának, szerződésének, az általa szerkesztett jogszabálynak pontosságát, helytállóságát. Ezt a törekvést önmagában természetesen nem lehet kifogásolni, hiszen ez

minden logikus gondolkodás szükségszerű eleme. Ugyanakkor óvni kell az ilyen-fajta gondolkodás túlhajtásától. Elméleti és gyakorlati jogászaink egyaránt hajlamosak arra, hogy a törvény pontosságának kritériumaként soha elő nem forduló, gyakorlatilag teljesen jelentéktelen határeseteket vegyenek fel. Vannak, akik olyan tökélyre vitték ezt a végletes gondolkodást, hogy nem is igen látnak már mást, mint éppen ezeket a végleteket. Helyes felfogás mellett pedig ezek a végletek egyrészt csak a realitás határain belül játszhatnak egyáltalában hasznos szerepet a törvényalkotó munkában, másrészt soha sem szabad elfelejteni, hogy a határesetek értéke elsősorban logikai érték, a határesetek nem cél, hanem eszköz szerepét játsszák, a törvényalkotásban tehát a határeseteket csak mint az ellenőrzés eszközét lehet felhasználni, semmiképp sem lehet azonban a szabályozás súlyát ezekre irányítani.

Egy harmadik jellegzetes túlzás a formális logikára alapított jogászi gondolkodásban az, amit legcélszerűbben talán *fogalomhajhászatnak* lehetne nevezni. A pontosságra való törekvés nemcsak a határesetek irányába viszi el a jogászi gondolkodást, hanem arra is rábírja, hogy törekedjék a fogalmak pontos, normatív meghatározására, és pedig akár szükség van erre, akár nincsen. Önmagában a fogalmak pontos meghatározása természetesen nemcsak nem kifogásolható, de feltétlenül szükséges. Mindamellet semmi szükség nincs arra, hogy egy-egy törvényben mindenáron normatív meghatározást erőszakoljunk olyan fogalmakra, amelyeknek tartalma a gyakorlatban szilárdan kialakult s józan számítás szerint nem lehet feltételezni, hogy a fogalom határai felől valaha is kétség támadjon. Az ilyen eljárás oda vezet, hogy egy-két évvel ezelőtt az egyik jogszabályszerkesztő megkísérelte az egyik rendelettervezetben meghatározni, hogy mit kell »a jelen rendelet szempontjából« biciklinek tekinteni.

A formális logika túlhajtásából eredő hibák között ki kell emelni a *túlzott vagy helytelen rendszerezés* veszélyét is. Így például a burzsoá polgári törvénykönyvek általában hajlamosak arra, hogy bonyolult részekre, címekre, fejezetekre, alfejezetekre, szabályokra, kivételekre, alkivételekre tagolt rendszert építsenek fel. Márpedig a rendszerezésre is áll az, hogy ha túlzásba viszik, átcsap a saját ellenkezőjébe s ahelyett, hogy a törvény áttekinthetőségét, szilárdságát biztosítaná, homályosságot, áttekinthetlenséget okoz. Még nagyobb a helytelen rendszerezés veszélye, amikor a rendszerezés alapelveként olyan kritériumot veszünk fel, amelynek folytán a rendszer alkalmas lesz az egyes intézmények jellegének, valódi lényegének elhomályosítására. A polgári jog hagyományos rendszerében szerintem ilyen kritérium alapján jött létre a kötelmi jog rendszere, amely igen alkalmas arra, hogy teljesen elmosssa egyfelől a szerződés, másfelől az ügyleten kívüli kártérítés között fennálló alapvető különbségeket.

A formális logika felhasználásának ez a sokféle veszélye természetesen nem annyit jelent, hogy most már mondjunk le azokról a kétségtelen előnyök-

ről, amelyekkel a pontosság, a világos rendszerezés, az áttekinthetőség biztosítása terén jár. Készülő szocialista kódexeink is csak akkor lesznek igazán nagy törvényalkotások, csak akkor fogják igazán kifejezni a szocialista állam és jog új, magasabbrendű jellegét, ha megszerkesztésükkor a formális logika törvényeit figyelembe vesszük. Ez a felhasználás azonban minden esetben csak a dialektikának alárendelve, a dialektika követelményeinek állandó szem előtt tartása mellett lehet értékes.

10. A kódexek formájával összefüggő kérdések közül az egyetlen általános, minden kódexszel kapcsolatban felvethető probléma a *szövegezés*, a kódex nyelvezetének, megfogalmazásának kérdése. Ez végső soron a nyelv és a jog viszonyának kérdését veti fel. Szemben a joggal, amely felépítmény, a nyelv — a gondolkodás törvényeihez hasonlóan — nem felépítmény; közömbös az osztályok sorsa, a társadalmi rend jellege iránt. A nyelv jellegére vonatkozó ez a tétel azonban megfordítva korántsem áll: az osztályok korántsem közömbösek a nyelv irányában. Az egymással harcoló osztályok felhasználják a nyelvet, mint az érintkezés eszközt saját osztályérdekeik szolgálatára. Ez történik akkor is, amikor a nyelv, mint a törvényalkotás eszköze kerül felhasználásra. A jog számára a nyelv felhasználása szükségszerű, a jog, mint minden más társadalmi szabály is, ilyen vagy olyan formában, mértékben és módon mindig nyelvi úton jut kifejezésre. A nyelvnek azonban kiemelkedő jelentősége van az írott jog körében, amely meghatározott, rögzített szavakban és mondatokban, változatlan szövegben fejeződik ki. Az azonban, hogy az osztályok felhasználják a nyelvet saját céljaik szolgálatára, nemcsak azt jelenti, hogy a nyelv által kifejezett gondolatok, eszmék, nézetek, osztályjellegűek, hanem azt is, hogy az osztályok hatnak magára a nyelvre, beviszik sajátos szavaikat, kifejezéseiket. A jog általában olyan nyelven beszél, mint az uralkodó osztály, amelynek akarátát kifejezi. Ez természetesen nem valamiféle külön nyelv, »osztálynyelv«, alapvető szókincse és nyelvtani szerkezete teljesen az általánosan használt nyelvvel, de az adott uralkodó osztályra, az adott történelmi feltételekre sajátos eltérésekkel. Jól igazolja ezt a tételt a magyar törvényhozási nyelv s általában a magyar hivatalos nyelv fejlődése az utolsó száz évben.

Ismeretes, hogy a magyar törvények a XIX. század elejéig latin nyelven készültek s a közigazgatás nyelve, a megyei urak érintkezésének eszköze is, latin volt. Nem is akármilyen latin, nem a klasszikus latin, hanem a közép- és újkor feudális hivatali használatában elkopott, kulináris, bürokrata latin. Amikor a törvények először készültek magyarul, ez a magyar szöveg nem volt más, mint a rossz latinra fordítása. A XIX. század törvényhozási nyelvét egészében és alapjában ez a rossz latinizálás jellemzi. A szövegekben bőven használt participiumok, passzívumok annyira világosan beszélnek, hogy sokszor nem volna nehéz az állítólag magyar törvényt szöveget latinra visszafordítani. — A szabadságharc bukása után egy másik idegen beütés

volt hatással a magyar jogi nyelvre : az osztrák-cseh-morva bürokrácia nyelve. A német hatás valójában még korábban kezdődik, már az 1840-es kereskedelmi és ipari törvényhozás voltaképpen német szövegek magyarítása. Még erőteljesebben jut ez kifejezésre természetesen az abszolutizmus alatt, de nem szűnt meg a kiegyezés után sem, hiszen köztudomású, hogy törvényeink jelentős része ebben az időben a megfelelő német törvény lefordítása útján készült. A kétféle forrásból, a latin és a német hivatali nyelv magyarításából egyfajta bürokrata nyelvezet fejlődött ki s bár a törvényalkotás nyelve az idők folyamán egyszerűsödött, csiszolódott, a bürokrata gondolkodásmód nyelvi tükröződései általában jellemzők maradtak a törvényalkotás nyelvére.

Azt hiszem, meg lehet állapítani, hogy a felszabadulás óta a magyar törvényhozási s általában a hivatali nyelv átalakítása terén komoly lépésekkel haladtunk előre. Törvényeink nyelve ma már általában közérthető, amiben nem kis része van annak a ragyogó példának, amelyet ezen a téren is Alkotmányunk mutatott. Ez azonban természetesen nem azt jelenti, hogy mentesek volnánk minden vagy akárcsak a lényeges hibáktól is. Az alapvető veszély, amely a törvényhozási nyelv fejlődését ismerve még ma is időszerű, a bürokrata nyelv veszélye, az élettől elszakadt, lélektelen, hideg hivatali bürokrácia nyelvi kifejezése. A bürokrata nyelvhasználatnak különösen két főirányára kell felhívni a figyelmet.

Az egyik, és ma már talán jelentőségében kisebb veszély, a szükségtelen finomkodás, választékoskodás, hivataloskodás a nyelvhasználatban. A felszabadulás előtti magyar törvényalkotást általában az a törekvés jellemezte, hogy nem szeretett ú. n. »hétköznapi« szavakat használni s a törvényalkotás pátozát egyebek között oly módon próbálta kifejezni, hogy mindent finoman, választékosan körülírt, még akkor is, ha arra egyébként jó magyar szó volt. Jellemző erre, hogy például a »paraszt« kifejezés a felszabadulás előtt s évekig még a felszabadulás után is, tilos szó volt a törvényalkotási nyelvben, helyett »földműves«-t vagy »földműveléssel élethivatásszerűen foglalkozó személy«-t kellett írni. Ennek a finomkodásnak, hivataloskodásnak, annak a meggyökeresedett nézetnek, hogy a hivatalos iratoknak, határozatoknak szükségképp más nyelven kell íródniok, mint ahogyan az emberek általában beszélnek, a legfeltűnőbb megnyilatkozásait már kiirtottuk. De még mindig szép számmal fordulnak elő jogszabályainkban is, de különösen egyéb hivatalos iratainkban a szükségtelen utalgatások paragrafusokra, bekezdésekre és pontokra, a »fentebb említett«, az »ott írt«, az »előbbi bekezdés« s az »alábbi pontok« mind-megannyi maradványa a hivataloskodó, bürokrata gondolkodásmód nyelvi kifejezésének.

Az utolsó egy-két évben azután a finomkodás, választékoskodás, hivataloskodás veszélyét felváltotta egy másik, nem kisebb veszély, a nyelvi henyeség, a nemtörődömség, a nyelvi nihilizmus veszélye. Világosan kell látni, hogy a bürokrácia újabb jogi nyelvünkben éppen az ilyen jelenségek útján is jelent-

kezik. Még kisebb baj, ha egyszerűen arról van szó, hogy vétének a magyar nyelv alapvető nyelvtani szabályai ellen, aminek egyik elrettentő példája volt az, hogy néhány héttel ezelőtt sorozatosan jelentek meg közlemények a hivatalos lapban arról, hogy x község területéből egy meghatározott rész y község területéhez »lett átcsatolva«. A nagyobb baj ott kezdődik, amikor a szöveg elhanyagolása, a nyelvi nemtörődömség miatt a szöveg egészen más, sokszor teljesen lehetetlen értelmet kap. Ennek példája ugyancsak a legújabb jogalkotásból az a szabály, amely kimondotta, hogy »a kártérítést nem lehet átruházni«. Nyomban felmerülhet a kérdés, hogy akkor vajjon mit csinál a szegény károsult a pénzzel, ha egy kiló kenyeret sem vehet rajta, mert ez is átruházással jár. Valójában nyilván nem a kártérítés, hanem a kártérítési igény átruházhatatlanságát kívánta a szabály kimondani.

Nem kell bővebben hangsúlyozni, hogy készülő új törvénykönyveinknek mindkét veszéllyel szemben fel kell venniök a küzdelmet. Készülő új törvénykönyveinknek formájukban, nyelvezetükben is dokumentálniok kell azt a kulturális virágzást, a nemzeti-népi értékeknek azt a kibontakozását, amely országunkban folyamatban van.

*

Az új szakasz és a törvényalkotás elvi összefüggéseiről szóló fejtegetéseket nem lehetne a témához méltóbban befejezni, mint egy kézenfekvő utalással, amely a most folyó törvényalkotási munka történelmi előzményein alapszik. A magyar nemzet történetében oly dicsőséges 1848. évi törvények egyike, az ősiség eltörléséről rendelkező XV. törvénycikk I. §-a a következőképpen rendelkezik:

»A minisztérium az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján a polgári törvénykönyvet ki fogja dolgozni és ezen törvénykönyv javaslatát a legközelebbi országgyűlés elibe terjesztendi«.

Ez a törvénybeiktatott ígéret annak idején — sok más reformgondolattal együtt — papíron maradt. Az egyesült európai reakció ereje eltiporta a magyar nép hősi harcát, vérbe fojtotta a márciusi forradalmat. 1848. dicső emlékei között egy szerény helyen ott van ez a törvényhozói ígéret is. Amikor most majd beváltjuk ezt az ígéretet és létrehozuk nemcsak az ősiség, de mindenfajta elnyomás majdani eltörlésének céljával a szocialista magyar törvénykönyveket, folytatjuk és betetőzzük azt, amit nemzeti örökségként kaptunk. A magyar nép, amely 1848-ban elvesztette, a népi demokráciában megnyeri majd a törvénykönyvekkel is a csatát a béke és a haladás táborában.

HOZZÁSZÓLÁSOK

JANKÓ PÉTER

Világhy Miklós elvtárs előadása a gazdasági alap és a jog, mint tartalom és forma közötti kapcsolaton felül — lényegileg ugyanilyen külön, tartalom és forma szerinti összefüggést lát a jog tartalmát jelentő magatartási szabály és ennek a szabálynak megjelenési (írott, vagy nem írott) formája között. Ebből jut arra a következtetésre, hogy végső fokon a gazdasági rend jellege határozza meg, vajjon egy adott társadalom joga általában írott formájú avagy szokásjog-e. Ez álláspont szerint az, hogy a jog írott-e, avagy szokásjog, a gazdasági alap fejlődése által irányított, törvényszerű fejlődésnek a függvénye.

Szerintem: *önmagában* az, hogy a jog írott-e, vagy íratlan szokásjog, nem a gazdasági alap változásai által irányított fejlődés kérdése. A társadalmi fejlődés legkülönbözőbb szakaszaiban vegyesen találkozunk írott és íratlan joggal egyaránt. Megítélésem szerint — amennyiben a kérdés megfontolására a rendelkezésre álló idő korlátozottsága mellett lehetőségem volt — ezt a kérdést nem lehet a jog mint felépítmény egész komplexumától elválasztva kezelni. Nem lehet a jog írottságát, illetve nem írottságát, külső megjelenését az előadás szerinti értelemben a jog mint forma — formájaként tekinteni.

Ha mégis a jog tartalmáról és formájáról beszélünk, ezzel kapcsolatosan nem lehet a tartalom és forma — a lét és tudat viszonyának megfelelő viszonyt értenünk. A jognak e módosított értelemben vett tartalma és formája a maga szétválaszthatatlan egységében terméke a gazdasági alapnak, ebben a szétválaszthatatlan egységben és nem külön-külön szolgálja azt. Önmagában véve a jog írásbafoglaltságát vagy szokásjogi jellegét — nyilvánvaló, hogy úgy egyik, mint a másik a legkülönbözőbb gazdasági alapok szolgálatára egyaránt képes volt. Önmagában tehát ez a külső megjelenés nem lehet a gazdasági alapnak függvénye.

A jognak itt szereplő értelemben vett tartalma és formája a maga egységében azonos jelleggel, egymásra természetesen kölcsön-hatásban szolgálja az alapot; a gazdasági alap a jogot a maga tartalmával és ennek szükségképpen valamilyen külső megjelenési, közlésre alkalmas formájával dialektikus egységben létesíti. A jognak tartalmában és formájában jelentkező ez az egysége az, amelyet a gazdasági alap változásaival párhuzamos fejlődés eredményének tekinthetünk. Nem a jog magatartást előíró szabályainak tartalma határozza meg tehát külön a jog külső megjelenését is, hanem mindkettőt elválaszthatatlan egységben, egy szinten határozza meg és ruházza fel azonos feladatokkal a gazdasági alap.

Tudatában vagyok annak, hogy ezt az álláspontot csupán egy alapos történelmi elemzés támaszthatná megfelelően alá. Meggyőződésem azonban, hogy a választ arra a kérdésre, mivel lehet magyarázni, hogy a jog írásbafoglalása, illetve szokásjogi megjelenése különböző gazdasági alapok mellett egyaránt előfordult, ezen az úton kell keresni. A jog írásbafoglaltsága, illetve íratlansága önmagában a felépítmény szempontjából közömbös mozzanat, felépítményi jelleggel csak a jog egészének szétválaszthatatlan egységében jelentkezhetik.

Ezzel kapcsolatosan rá kell mutatni arra is, távolról sem csak a jog írottságának vagy nem írottságának megítélése veti fel ezeket a kérdéseket. Mindenek-

előtt — figyelemmel az előadás főtárgyára — ugyanilyen jellegű kérdés, hogy a jog írásbafoglalása egységes egészet képező, összefoglalt szabályozásban (kodexben), avagy különálló, szétszórt írásbeli szabályok útján történik-e.

Az új kormányprogram szerint népi demokratikus állami berendezésünk, gazdasági és társadalmi életünk alapja a szocialista törvényesség. A gazdasági alap fejlődése előmozdításának érdeke az, ami a szocialista törvényesség feltétlen, következetes megvalósításának követelményét megalapozta, tudatosá tette. A szocialista törvényességet megvalósítani hivatott jogszabályok a dolgozó nép egészéhez szólnak, a dolgozó nép egészének tudatos közreműködését követelik meg mellőzhetetlenül ahhoz, hogy a törvényesség élő valósággá váljék. Már ebből nyilvánvaló, hogy ennek a szocialista törvényességet a maga részleteiben meghatározó jognak világosan felismerhető formában el kell jutnia a dolgozó nép minden tagjához. A világos felismerés nem csak a jogszabályhoz való alkalmazkodás lehetőségét mozditja elő, a világosan felismert jogszabály meggyőző ereje is nagyobb, nem csak az alkalmazkodás lehetőségét biztosítja, hanem egyenesen készlet erre az alkalmazkodásra. Mi segíthetné elő alapvetőbben a jogszabályok megismerésének lehetőségét, mint az íratlan szabályok írásbafoglalása, illetve az egyes jogterületeket érintő, szétszórt jogszabályok egységes összefoglalása! Lényegileg ebben jelentkezik a jog tartalmának és formájának az az egysége, amelyről az előbb szóltam: a népi demokratikus fejlődés mai szakaszának gazdasági alapja immár általában múlhatatlanul megköveteli a szocialista törvényességet meghatározó jog kodifikálását — azért, mert ez a jog a maga felépítményi szerepét a maga egységes egészében a leghatékonyabban írott formában töltheti be.

Ezen a ponton függ össze a kodifikáció egy másik, jelentőségében még csak fokozott kérdéssel. Az eddigiekben arról volt szó, hogy íratlan vagy írott, kodifikálatlan vagy kodifikált jog legyen-e. De ezen felül élesen fel kell tenni azt a kérdést is, hogy a régi jog maradjon-e, vagy új jog legyen-e? Ez a kérdés nem azonos a kodifikáció kérdésével, ugyanúgy időszerű már kodifikált területen, mint az íratlan, illetve szétszórt szabályozás területéről a kodifikáció területére való átmenettel kapcsolatosan.

A szovjet proletár-diktatúrában, az Októberi Forradalmat követő időben a forradalom előtti jog teljes egészében eltörlésre került, s a jogi szabályozás új jogalkotásnak a feladata lett. A népi demokratikus fejlődésnek ezzel ellentétesen sajátossága, hogy a régi jog általában, írott és szokásjogi részeiben egyaránt nagyjában megmaradt, s a gazdasági alap változásához képest jelentkező ellentéteket az elmúlt évek folyamán bizonyos vonatkozásokban megtörtént egyes új szabályozásoknak, ezen túl pedig a jog egész területén a jogalkalmazásnak kellett kiegyenlítenie. Ez a helyzet sok és komoly nehézséggel járt. A jogalkalmazás a hatályban tartott régi szabályokat az értelmezés keretében gyakran nem tudta az alap változásának megfelelő új szocialista tartalommal megtölteni, ami azután a jogalkalmazásban nem ritkán az alap és felépítmény között eltávolodásra vezetett, akadályozta, hogy a jog a maga szerepét maradéktalanul betölthesse. Együtt járt ezzel a helyzettel az is, hogy a jogalkalmazásban nem jelentéktelen mérvű bizonytalanság jelentkezett, ami a szocialista törvényesség érvényesülését az alap érdekének megfelelően éppen nem mozditotta elő. Hogy ilyen helyzet keletkezett, szükségképpeninek mondható, mert hiszen nyilvánvaló, hogy a régi joggal, a kapitalizmus érdekeinek megfelelő joggal, csupán toldozás-foltozás segítségével, az értelmezés korlátozott eszközeivel a szocializmus épülését a jog területén optimálisan előmozdítani távolról sem lehetett.

Van olyan álláspont, amely szerint a kodifikáción keresztül megvalósuló jogi rendezésnek inkább rögzítő jellegűnek kell lennie, semmint reformáló-nak, pláne alapjában változtatónak. Az ilyen álláspont szerintem helytelen, érvényesülése a fejlődés akadályozását eredményezné. Népi demokráciánk gazdasági rendje azoknak az időknek gazdasági rendjével szemben, amelyekből jelenleg is hatályban levő írott és íratlan jogszabályaink jelentős része származik, döntő változást jelent. Nyilvánvaló, hogy ezt a változást annak megfelelően a jogban is alapvető változásnak kell követnie. Nem lehet kétséges, hogy ez nem jelenti minden egyes részletjogszabály megváltoztatásának követelményét. Annyit azonban feltétlenül jelent, hogy az alap és felépítmény összeegyeztetése érdekében elvi tudatossággal, minden régi jogszabállyal szemben fel kell vetni azt a kérdést, mennyiben képes az akár önmagában, akár más jogszabályokkal való összefüggésben a megváltozott alap maximális értékű szolgálatára. Ha nem képes, kérlelhetetlenül félre kell tenni és bátran — úgy részletekben, mint az összefüggésekben — a szocialista jogalkotás területére kell lépni.

Az ilyen átfogóan jogalkotó tendenciájú rendezésre kiválóan alkalmas keret a kodifikáció. Minthogy pedig a helyzet az ilyen jellegű rendezésre megérett, ettől a kérdéstől is elválaszthatatlan a kodifikáció mellett való érvelés.

Nincs kétségem abban sem, hogy ez új jogalkotás által eredményezett minden olyan változás, amely megfelel gazdasági rendünknek, általában találkoznai fog a dolgozó tömegek nagy többségének meggyőződésével is, ha egyes esetekben nem is közvetlenül, minden további meggyőzést célzó ráhatás nélkül, azonban ilyenek eredményeként minden különösebb nehézség nélkül. A szocialista állam szerepében a tömegek megfelelő tudatának kialakításánál egyik legfontosabb eszköz éppen a jog. Kétségtelen azonban, hogy törvényalkotásunknak egyre szélesebb tömegekre támaszkodva kell történnie olyan értelemben is, hogy egyre szélesebb körben kell konkrét tájékozódás szerzésről gondoskodni, mit szólnak meglevő és tervezett törvényeinkhez a dolgozó tömegek. Ez nélkülözhetetlen előfeltétele nemcsak a helyes jogalkotásnak, hanem a törvényesség eredményes propagandájának is.

Mindennek hangsúlyozását annál inkább szükségének láttam, mert az előadás egész irányvonala, arányai, értékelései azt mutatják, hogy a kodifikáció kérdéseit döntő jelentőséggel az írott vagy íratlan jog alternatívája körül látja, illetve vizsgálja, holott a kodifikáció legalábbis azonos jelentőséggel — függetlenül az írott és íratlan jog alternatívájától — egyben átfogó jogi rendezést, új jogalkotást is kell hogy jelentsen. Ugyancsak ide vezethető vissza az is, hogy az előadás szembenűnően főként csak a nagyobb részben íratlan polgári jog kodifikációjának kérdéseit tartja szem előtt, s emellett a büntetőjogi kodifikáció problémái, amelyek az írott és íratlan jog viszonyán kívül merülnek fel, háttérbe szorulnak. De ezzel van összefüggésben az is, hogy az előadás nem tulajdonít kellő jelentőséget a bírói gyakorlat tapasztalatainak, jogalkalmazási nehézségeinek. Ezek a tapasztalatok ugyanis elsősorban ugyancsak nem az írott vagy íratlan jogot érintő fejtegetéseket illetően volnának értékesek, hanem a régi jog és a gazdasági fejlődés közötti szakadásra, következőképpen az új jogalkotás múlthatatlan szükségére világíthatnának rá szemléltető módon.

Jelensége ez egyébként annak is, hogy népi demokráciánkban a jogtudomány és a gyakorlati jogalkalmazás közötti kapcsolat korántsem alakult annak megfelelően, hogy az elmélet és gyakorlat egységét gyümölcsöződen megvalósíthassa. Az előadás még csak nem is érinti, hogy a jogfejlődés megköveteli a bírói gyakorlatnak a jogtudomány részéről való állandó figyelemmel kísérését,

a bírói gyakorlat által felvetett vitás elvi kérdések teljes megnyugvást jelentő megoldása érdekében a jogtudomány segítő közreműködését. Pedig az elmélet és a gyakorlat ilyen irányú együttműködése éppen most, a kodifikációs feladatok sikeres teljesítéséhez, a helyes jogalkotáshoz az egyik legelsőrendűbb, nélkülözhetetlen előfeltétel. Ezzel kapcsolatos, hogy az előadás a bírói gyakorlatból egyetlen olyan példát sem használ fel, amely a régi jogszabályok és a gazdasági rend közötti eltolódást meggyőzően szemléltetné, s egyben fokozott módon hangsúlyozhatná a törvényhozói úton való új jogalkotásnak szükségét.

Nagyon érdekes, alaposan elgondolkoztató, hogy az előadás egyaránt kifogásolja egyes gyakorlati jogászainknak egyrészt azt a törekvését, amellyel azok minden határjelenségre törvényi szabályozást várnak, — úgyszintén azt is, hogy egyes esetekben viszont szeretik az általános meghatározásokat, az úgynevezett kaucuk fogalmakat, amelyek széleskörű lehetőségeket nyitnak a bírói jogmagyarázatnak. Ennek a kettős, irányvonalában ellentétes, céljában azonban azonos törekvésnek, illetve kívánalomnak együttes előfordulása is jelenleg fennálló jogi szabályozásunknak a gyakorlati jogalkalmazásban jelentkező komoly fogyatékoságaira utal. Az úgynevezett határesetek — én inkább úgy mondanám, hogy olyan esetek, amelyekre nézve a meglévő jogi szabályozás nem megfelelő — a gyakorlatban nem jelentéktelen számban fordulnak elő. Viszont kétségtelen, hogy ezeket az eseteket is a gyakorlatnak a törvényesség keretében meg kell oldania. Innen ered az említett kettős irányú kívánalom: vagy legyen a kivételes eseteknek is megfelelő külön szabályozás, vagy legyenek olyan általánosabb, szélesebb kereteket felölelő meghatározások, amelyek lehetővé teszik a szóbanlevő úgynevezett határeseteknek is ugyanennek a szabályozásnak a hatálya alá vonását.

A szóbanlevő egyik törekvés éppen úgy nem jelent általában elméleti restséget, mint ahogyan a másiknak nem a bírói önkény lehetőségének a biztosítása a célja. Mindkettő azt akarja elérni, hogy a jogalkalmazás ne kényszerüljön se jogalkotásra, se olyan jogalkalmazásra, amely az alap érdekeinek nyilvánvalóan nem felel meg. Ezzel távolról sem azt akarom mondani, mintha a gyakorlati jogalkalmazásban ezzel kapcsolatosan indokoltan kifogásolható jelenségek egyáltalában nem volnának észlelhetők, csupán az e vonatkozásban való általánosítás helytelenségére kívántam figyelmeztetni.

Szerintem az a tökéletes kódex, amely minden *előreláthatóan* előforduló esetre, annak természetéhez képest az említett egyik vagy másik módon szabályozást jelent, vagyis biztosítja minden esetre a törvényesség szellemében való jogalkalmazás lehetőségét. Ennek a célnak irányában nem tudnám helyeselni az előadás által javasolt »józan középút«-at.

Ami az úgynevezett külön végrehajtási utasításokat illeti, ezek valóban sok esetben nélkülözhetetlenek. Álláspontom szerint azonban az volna a kívánatos tiszta elhatárolás, hogy a végrehajtás külön szabályozásába valóban csupán a végrehajtás szabályozására tartozó rendelkezések kerüljenek, ezek közé értve egyes olyan szabályokat is, amelyek csupán átmeneti, illetve a kódexnél nyilvánvalóan rövidebb tartamra szólnak. Ezenkívül azonban az értelmező vagy más, kisebb jelentőségű szabályoknak is elvileg magában a kódexben van a helyük.

Az előadás a törvényalkotás és a logika összefüggéséről szóló fejtegetéseiben arra az eredményre jut, hogy bár a logika, mint az emberi gondolkodás törvényeinek összessége, nem tartozik sem az alaphoz, sem a felépítményhez, mégis a logikának a törvényalkotás körében való felhasználása osztály-jellegű, az emberi gondolkodás törvényeit, a fogalomalkotás, a következtetés, rend-

szerezés szabályait a szolgálati szerep betöltése érdekében, annak alárendelve kell felhasználni. Ez azt jelenti, mintha volnának az emberi gondolkodásnak olyan kialakult szabályai, amelyek az alap ellenére volnának felhasználhatók. Ez esetben az emberi gondolkodás szabályait a felépítmény körébe tartozóként kellene minősíteni. A logika szabályainak alkalmazása a gondolkodásban, a következtetések során vezethet az alapnak meg nem felelő eredményre, ennek a téves eredménynek oka azonban a logika területén kívül esik: ez az eredmény attól is függ, hogy a logika egyébként helyes szabályai milyen világnézetnek, milyen elméleti tételeknek alapján kerülnek alkalmazásra, ehhez képest azonos, helyes logikai szabályok alapvetően különböző eredményre is vezethetnek. Ez azonban nem a logika kérdése, ha az volna, úgy a logika szabályai maguk is a felépítmény körébe tartoznának.

A felépítményen kívül eső logikát illetően — úgy gondolom — csak egy megkülönböztetés tehető: valóban az emberi gondolkodásnak kialakult, *helyes szabályai* kerülnek-e alkalmazásra. Az előadásban hivatkozott hamis azonosítás nem a logika területén hamis. Maga az előadás megállapítja, hogy a hamis azonosítás a burzsoá világnézettel függ össze. Hogy ember egyenlő emberrel, dolog egyenlő dologgal, itt nem a logika hibázott, nem is arról van szó, hogy a logika nem működött volna az alap szolgálatában, hanem arról, hogy téves ideológia érvényesült, amely nem különböztet tőkés és munkás, termelő eszközök és használati javak tulajdona között. Az elcsúszás tehát a felépítmény, nem pedig az ezen kívül eső logika területén történt. Az előadásban ezen túl hivatkozott esetekben is részben osztálytartalomtól függetlenül téves, helytelen »logikák«-ról, részben a felépítmény terhére eső, logikán kívüli hibákról van szó.

A törvényalkotásban ugyanúgy, mint a jogalkalmazásban — az emberi gondolkodás kialakult helyes szabályainak maradéktalanul érvényesülniök kell. *Osztálytartalommal* nem ezeknek a szabályoknak, azok alkalmazásának, hanem a *gondolkodás anyagának*, az összehasonlítások, következtetések, rendszerezések alapjának, szemléletének kell telítve lennie.

Hozzászólásomban a helyes nézetek kialakulásának és ezen keresztül a folyamatban levő kodifikáció munkájának előmozdítása érdekében az előadásnak azokkal a részeivel, megoldásaival foglalkoztam, amelyek megítélésem szerint különösen vitára adhatnak okot. Ennek megfelelően vettem fel néhány vonatkozásban többé-kevésbé eltérő álláspontomat. Ezt tekintettem feladatommak, nem pedig az előadás, az előadó elmélyült munkája önmagukért beszélő nyilvánvaló eredményeinek, értékeinek részletezését, hangsúlyozását. Az előadás a kodifikáció eddig kellő figyelemben nem részesített fontos kérdéseinek sorát veti fel, s ha nem is oldja meg azokat szerintem mindennél a teljes meggyőzést biztosító módon, élesen ráirányította ezekre a figyelmet, úttörő módon megalapozta azok tudományos megvitatásának lehetőségét. Ezzel közvetve kijelölte a jogtudománynak a legközelebbi jövőben ezzel kapcsolatosan esedékes alapvető feladatait. Bár, mint erre már utaltam is, szerettem volna e feladatoknak konkrétebb megjelölését hallani. A gyakorlati jogalkalmazás, elsősorban a bírói gyakorlat állandó figyelemmel kísérése, felvetődő vitás elvi jelentőségű kérdéseinek — különösen a régi jog és az új alap ütközőpontjain — állandó és rendszeres nyilvántartása, a gyakorlati szempontoknak, nehézségeknek, szükségleteknek lebecsüléstől mentes, megfelelő lemérése, az ezen az alapon történő teljes együttműködés: népi demokráciánk jogtudományának önmagát is éltető, megtermékenyítő, döntően fontos feladata.

NAGY LÁSZLÓ

Hozzászólásomban egyrészt a Világhy elvtárs által felvetett szempontokhoz kívánok pár kiegészítést hozzáfűzni, másrészt egy-két további problémát szeretnék felvetni.

Világhy elvtárs megállapította, hogy a gazdasági alap befolyással bír a jogszabályoknak nemcsak tartalmára, hanem formájára is. Véleményem szerint ez a megállapítás helyes.

Ezt a következtetést megpróbálom egy másik területről — a munkajog területéről — vett példával alátámasztani. Természetesen a felszólalás keretében csak néhány vonással, nem pedig olyan alaposan, ahogy azt Világhy elvtárs előadásában tette.

A munkaviszony és az ezzel összefüggő kérdések szabályozása a klasszikus kapitalizmus idején igen szűkkörű. Ilyen szabályozásra a burzsoáziának nincs szüksége. Ugyanakkor — amint erre Világhy elvtárs is rámutatott —, amikor az áruforgalom biztonsága érdekében a feudalizmus ellenében írott szabályozást igyekszik kiharcolni, ellensége minden olyan szabályozásnak, amely a munkaviszony kérdését, »a jogilag egyenlő« tőkés és munkás megállapodásának »szabadságát«, kívánná rendezni. Ebben az időben az írott jogot a munkásosztály igyekszik elérni, hogy ezzel a tőkésnek a jogegyenlőség leplébe burkolt szabad kizsákmányolását korlátozza. (Érdekes itt még azt is megfigyelni, hogy az írott szabályozás gyakori formája a kollektív szerződés. Amely ugyan írott szabályozás, de nem állam által szankcionált parancs.)

Az imperializmus viszonyai között ez a helyzet már nem megfelelő. A munkásság harca eredményeket ér el. A tőkés pusztán gazdasági eszközökkel nem tudja mindenkor a kizsákmányolást az általa kívánt fokon tartani, főként fokozni. A jogi egyenlőséget a munkásság is fel tudta használni. Ekkor szükségesnek tartotta a burzsoázia a munkaviszonyok területén az írott szabályozást. Persze itt is azon a területen, ahol érdekeit legjobban veszélyeztetve látta. Gondoljunk itt a sztrájkjog szabályozására, a Taft-Hartley törvényre, amely a tőkés és munkások között felmerült vitákban az állam közbelépésére ad lehetőséget. Sőt a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet most folyó értekezletén olyan egyezmény tervezet is szerepel, amely a munkaszerződésnek a munkások által történő megszegése esetére büntetőrendelkezésekre adna módot.

De nézzük a munkajognak a felszabadulás utáni hazai alakulását. A munkásosztálynak érdeke volt az írott szabályozás, mert hiszen csak így lehetett biztosítani az elért eredményeket és továbbfolytatni a harcot a kizsákmányolás ellen. A népi demokráciának ebben az első szakaszában — a koalíciós harcok közepette — átfogó, széleskörű szabályozásra kevés lehetőség volt, de a munkaviszonyokat különösen érintő gazdasági helyzet változásai ilyenre nem is teremtettek kedvező időpontot. Ennek következtében az állam csak néhány alapvető jellegű kérdést szabályozott, így a felmondás kérdését, az üzemi bizottságokat, a bérmegállapítás rendszerét, a munkaközvetítést. Miután azonban az írott szabályozásra az egyéb — a munkaviszony tartalmát érintő — kérdésekben is szükség volt, megteremtette a szabályozásnak egy mozgékony, rugalmas módját, az állami szankcióval kötelező erejűvé tett kollektív szerződéseket. (A kollektív szerződéseknek ez a felhasználása, majd további fejlődése egyébként legjobb példája annak, hogy a régi formát hogyan lehet új tartalommal megtölteni.) A fordulat éve után a kollektív szerződésnek ez a felhasználása szükségtelemmé vált. Az államosítások után a munkaviszonyok zöme a szocialista

szektor körében volt, a proletárdiktatúra létrejötte megteremtette a lehetőséget egy átfogó állami szabályozás létrehozására, sőt szükségessé is tette azt, mert az addigi széttagolt és egyes kérdések tekintetében igen sokszor módosított szabályozás — a munkaviszony megszüntetésére pl. közel 50 rendelkezés vonatkozott — a szocialista törvényesség érvényesülését akadályozta.

A szocialista törvényalkotás tartalmi és formai irányelveinek meghatározása során Világhy elvtárs beszélt az elmélet és gyakorlat egységéről és azt mondotta, hogy ennek az elvnek abban kell megnyilatkoznia, hogy a törvényeket azoknak a gyakorlati tapasztalatoknak a felhasználása, általánosítása útján kell kialakítani, amelyet a szocializmus építésének tapasztalata a különféle országokban felszínre hozott. Ezzel kapcsolatban két megjegyzésem volna.

Helyes Világhy elvtársnak az a megállapítása, hogy a legfontosabbak a Szovjetunió tapasztalatai. Ugyanakkor azonban mindjárt felhívta a figyelmünket azokra a veszélyekre, amelyeket a tapasztalatok mechanikus átvétele jelentene. Azt hiszem, hogy e téren jelentős segítséget jelentene a népi demokráciák tapasztalatainak vizsgálata. Természetszerűleg az egyes népi demokráciák viszonyai mások és mások. Mechanikusan egyik sem alkalmazhatná a másik tapasztalatait, de van néhány azonos vonás, így elsősorban maga az, hogy népi demokráciák, hogy békés körülmények között építik a szocializmust, hogy a Szovjetunióra és egymásra támaszkodhatnak stb. Mindezek az alapvető jellegű közös vonások a Szovjetunió tapasztalatainak alkalmazásánál közös problémákat vetnek fel. Éppen ezért az egyes népi demokráciák által a különböző kérdésekben választott megoldások vizsgálata hasznos segítséget tudna adni. Azt hiszem, hogy a jövőben az eddiginél sokkal nagyobb mértékben kellene foglalkozni a népi demokráciák tapasztalatainak beható vizsgálatával. A beható vizsgálat alatt nemcsak azt értem, hogy magát a rendelkezést olvassuk el — megjegyzem, ezt is gyakran elmulasztjuk — hanem különösen annak a vizsgálatát, mi okozta, ha a Szovjetunió gyakorlatától eltértek.

A másik kérdés, amire utalni szeretnék, az elmélet és a gyakorlat egységének két további megfogalmazása, illetve az azokból adódó feladatok. Az egyik megfogalmazásban az elmélet alatt értem a jogtudományt, a gyakorlat alatt magát a törvényalkotás munkáját. Azt hiszem, hogy e téren elég sok kívánni való van. Itt most nem arra gondolok, hogy milyen az egyes törvények megalkotásánál az elmélet és a gyakorlat embereinek az együttműködése. Ezt a kérdést, mint javítani valót már más alkalmakkor többen felvetették, de — azt hiszem — e téren a helyzet elég jó. Én most a kérdésnek arra az oldalára gondolok, hogy az egyes átfogó szabályozások, kódexek csak akkor nyugosznak szilárd alapokon, ha azok legfontosabb kérdéseit a tudomány már tisztázta. A tudomány az az iránytű, amely a gyakorlatban felmerült kérdések helyes megoldására az utat mutatja. Ennek hiányában következetes, átgondolt törvényalkotásról nem lehet szó. A tudományos előkészítés hiányát a törvényalkotás során nem lehet pótolni. A törvényalkotás általában időhöz kötött gyakorlati murka, ahol száz meg száz eldöntendő kérdés merül fel és ahol éppen ezért egy-egy kérdés megvitatásába nem lehet olyan mélyen belemenni, ahogy ezt a tudomány megteheti. Annak, hogy — mint ezt Világhy elvtárs is mondotta — részben későn, részben nem megfelelő sorrendben térünk rá kódexeink megalkotására, egyik jelentős okát éppen abban látom, hogy a jogtudomány nem dolgozta ki a marxizmus-leninizmus tanításának alapján azokat a teendőket, amelyeket a jog szolgálati szerepének betöltése érdekében végre kell hajtani, és különösen nem dolgozta ki az egyes jogágak alapvető

problémáit, valamint a szovjet jogtudomány eredményeinek hazai alkalmazásával kapcsolatos kérdéseket. Jogi irodalmunk, a jogi folyóiratokban megjelenő cikkek tekintélyes része új törvényeinket méltatja, szovjet törvényeket ismertet vagy gyakorlati problémákat tárgyal, de kevés azoknak a cikkeknek a száma, amelyek új törvényalkotásainknak mutatnak irányt. Csak egy példára szeretnék hivatkozni ennél a kérdésnél. A kormányprogram a múlt év júliusában felvetette a Munka Törvénykönyve módosításának szükségességét. Ennek ellenére sem a jogtudomány művelői, sem gyakorlati jogászaink nem reagáltak erre. Az elmélet és gyakorlat kapcsolatának ezt a hiányosságát, amelyben valamennyien hibásak vagyunk, sürgősen fel kell számolni.

Az elmélet és a gyakorlat kapcsolatáról egy másik vonatkozásban is beszélni kell. Az elméletnek — értem most alatta Világhy elvtárshoz hasonlóan a jogalkotást — feltétlen a meglévő rendelkezések gyakorlati alkalmazásának széleskörű elemzésén kell alapulnia. Jogalkotásunkban — gondolok itt elsősorban a kisebb területet felölelő jogszabályainkra — többször előfordul, hogy új szabályokat alkotunk anélkül, hogy részleteiben megvizsgáltuk volna az eddigi szabályozás gyakorlati végrehajtását. Ennek következménye, hogy ugyanazt a hibát esetleg másodszor is elkövetjük, vagy ott szabályozunk, ahol az eddigi rendelkezés jó volt. Az elmélet és gyakorlat egységének elve kell, hogy jelentse a jogalkotás és jogalkalmazás egységének elvét is.

A tartalmi és formai irányelvek ismertetése során kiemeli Világhy elvtárs az alapelvek jelentőségét. Egyetérték azzal, amit az alapelvek elméleti és gyakorlati jelentőségéről mond. Kiegészíteném ezt azzal, hogy az alapelvek komoly jelentőséggel bírnak a végrehajtási rendelkezések, valamint a külön szabályozandó részletkérdések egységének biztosítása terén. Szükséges éppen ezért az, hogy az alapelvekhez szervesen kapcsolódjon a kódex többi része, tehát a kódex mintegy az alapelvek kifejtése legyen.

Az alapelveknek az értelmezés terén fennálló jelentőségét szintén szeretném aláhúzni. Teszem ezt különösképpen azért, mert tapasztalatom szerint az értelmezés terén az alapelvek jelentősége eléggé háttérbe szorul és a súly a nyelvtani magyarázaton van, anélkül hogy ennek helyességét ellenőriznénk az alapelvekkel való egybevetés útján. Ennek okát abban látom, hogy az alapelvek kidolgozása, az alapelvek és az objektív gazdasági törvények közötti összefüggés kimutatása elég hiányosan történt meg.

A következő jelentős kérdés, amelyet Világhy elvtárs felvet, a kódex részletességének kérdése. Feltétlen helyes az megállapítása, hogy a kódexnek az általánosan előforduló tipikus eseteket kell megragadnia. Lenin a Hegel Logikájához fűzött megjegyzéseiben igen lényeges megállapításokat tesz a törvényről. Lanin megállapításai során nem a jogi törvényekre gondol, de — véleményem szerint — az általa felvetett alábbi gondolatok feltétlen irányt kell, hogy mutassanak a jogi törvények és különösen azok legjelentősebb megjelenési formái: a kódexek megalkotásánál. Lenin a következőket írja:

»A törvény az, ami tartós (maradandó) a jelenségekben«. Majd tovább:

»A törvény azt veszi, ami nyugodt és azért a törvény — minden törvény — szűk, nem teljes, megközelítő«.

»A törvény annak tükröződése, ami lényegi a világegyetem mozgásában«.

A túlzott részletességre való törekvés egyik megnyilatkozási formája az egész állami életünkben megnyilatkozó túlzott centralizálásnak. Ez azért is elvetendő, mert a túlzott részletességgel történő szabályozás nem neveli önálló gondolkodásra a végrehajtó, jogalkalmazó szerveket.

Ugyanakkor helyes az a másik megállapítása is Világhy elvtársnak, hogy a túlzottan általános szabályozás esetén pedig a kódex szolgálati szerepét nem tudja kellően betölteni. Az ilyen irányú hiba véleményem szerint a legtöbb esetben az elmélet és a gyakorlat egysége elvének nem kellő alkalmazásából ered. Abból, hogy egyes kérdések nincsenek kellőképpen tudományosan kidolgozva, másrészt az eddigi szabályozása során alkalmazott rendelkezések kellő elemzése sincsen meg és emiatt a jogszabály alkotói nem mernek foglalkozni a részletesebb szabályozással. Ez tehát fokozottan kiemeli az elmélet és gyakorlat kapcsolata kérdéseinek jelentőségét.

A jogszabályok szövegezésével kapcsolatban Világhy elvtárs rámutat két veszélyre. Egyik az ú. n. jogászi stílus, a másik pedig a pongyolaság. Ezt szeretném kiegészíteni egy harmadikkal. Ez a szakmai tolvajnyelv használata. Jogszabályainkban — különösen a miniszteri utasításokban — tömeges példákat találunk erre. Elég itt a bérezni, premizálni stb. szavakra utalni. De lássunk talán két elrettentő példát:

A begyűjtési miniszternek és a pénzügyminiszternek a beadási kötelezettségüket nem teljesítő termelőkkel szembeni behajtási eljárás szabályozásáról kiadott és a Magyar Közlönyben közzétett rendeletének 10. § (3) bekezdése a következőket mondja:

»A gyűjtőhelyre beszállított mezőgazdasági terméket a hátralékos nevére »B« jelleggel kell *vételijegyezni*. A vételi jegyen fel kell tüntetni, hogy a mezőgazdasági terméket a vállalat milyen hátralék fejében vette át. A *vételijegyzett* mezőgazdasági termék ellenértékét, illetve a »T« vagy áruutalványt a behajtást elrendelő községi tanács végrehajtóbizottságának kell megküldeni a szállítási költségek kiegyerlítése céljából.

A 122930/1953. B. E. M. számú utasítás, amelynek címe »a szénbányászati darabbéres dolgozók bérezési és elszámolási módjáról«, az 1/a pontjában többek közt a következőket mondja:

»...Az egyes harmadok részére elszámolandó havi folyóméter kiszámítás nagyságát a hónap végén úgy kell megállapítani, hogy a hóvégi mérnökségi beméréssel megállapított havi teljes vágatkihajtási hossz, valamint az egyes brigádoktól a fentiek szerint harmadonként átvett kihajtási hosszuk teljes összegének viszonyszámával, mint korrekciós számmal, meg kell szorozni az egyes brigádoktól harmadonként átvett folyóméter hosszakat.

Az előadásban felvetett gondolatok kiegészítéseként még két kérdésre szeretném a figyelmet felhívni.

Világhy elvtárs az előadásában a kódexről beszél, de az általa mondottak legnagyobb részükben általában vonatkoznak mindennemű jogszabályalkotásra. Ezzel kapcsolatban felmerül az egyéb jogszabályaink tartalmának, alkalmazásának kérdése. Elég bizonytalanság uralkodik a minisztertanácsi rendelet és határozat, a miniszteri utasítás alkalmazása terén. Véleményem szerint a jogtudomány feladata, hogy a kérdést kidolgozza és a helyes alkalmazást elősegítse.

A másik kérdés a jogszabályok közzététele és közismertté tétele. Ez a törvényesség biztosításához szorosan kapcsolódó kérdés.

A közzététel a törvényességet két irányban érinti. Egyik a közzététel hitelességének a kérdése. Az írott jognak olyan formában kell megjelennie, hogy annak hitelessége iránt kétség ne merülhessen fel. Ezt a célt szolgálják a hivatalos lapok. A jogszabályok hitelességére, hatályosságára vannak bizonyos általános alapelvek. Így a későbbi jogszabály hatályon kívül helyezi a korábbi; a magasabbrendű jogszabály hatályon kívül helyezi az alacsonyabbat stb.

Ha a jogszabályalkotó el akar térni ezektől az elvektől, azt világosan meg kell mondania. Ezeknek az elveknek egyik gyakori és sokszor bizonytalanságot okozó megsértése, amikor miniszteri utasítások, amelyeket esetleg a minisztériumi közlönyben sem tesznek közzé, ellentétes rendelkezést tartalmaznak minisztertanácsi határozatokkal vagy rendeletekkel, anélkül, hogy hivatkoznának a minisztertanácsnak őket erre felhatalmazó határozatára. A jogalkalmazó szerv ezután gyakran nem tudja, hogy melyik rendelkezést alkalmazza. Véleményem szerint ezt a kérdést is egységesen rendezni kell.

A jogszabályok közzétételének másik célja, hogy az állampolgárok széles köre ismerje meg a rendelkezéseket. Szabó Imre elvtárs a szocialista törvényeségről írott cikkében rámutat a jogszabályok ismertté tételének jelentőségére:

»Ahhoz, hogy a szocialista törvényesség nálunk nem érvényesült a kellő mértékben, hozzájárult az is, hogy nem folyt kielégítő propagandamunka törvényeinknek, az államunk által megszabott, magatartási szabályoknak megfelelő széleskörű ismertetése érdekében s nem nyújtottunk eléggé módot állampolgárainknak arra, hogy a törvények ismeretében maguk is törvényeink megtartóivá és őrzőivé legyenek«.

A törvények ismertetése terén az első lépés a közzététel helyes megszervezése, ami egymagában sok felesleges vitát, bürokráciát tud megelőzni. A gyakorlatban azt tapasztaljuk, hogy a felmerülő viták és a helytelen intézkedések tekintélyes része a jogszabályok nemismeréséből származik. A közzététel helytelen megoldására egyik legjellemzőbb az a már sokszor emlegetett példa, hogy a lakásokra vonatkozó fontos rendelkezés könnyűipari miniszteri utasításként a minisztérium közlönyében jelent meg. E kérdésnél szerepet játszik a papírtakarékosság kérdése is, de ennek ellenére a közzététel problémáját meg kell oldanunk. Szinte el sem tudom képzelni, hogy a bíróság munkaügyi kérdésekben hogyan tud ítélezni, minthogy a munkaügyi rendelkezések jórészt minisztériumi közlönyökben jelennek meg, amelyek nem állnak a bíróságok rendelkezésére.

A most elmondottakkal kívántam az előadást röviden kiegészíteni. Befejezésül még azt szeretném megjegyezni, hogy remélem, Világhy elvtársnak ez az igen alapos és kitűnő előadása, amely igen lényeges és eléggé elhanyagolt kérdésekre hívja fel a figyelmet, törvényalkotásunk területén, komoly gyakorlati eredményekkel is fog járni.

KOVÁCS ISTVÁN

Hozzászólásomban Világhy elvtárs előadásának főleg első részével foglalkozom. Az írott jog szolgálati szerepéhez kapcsolódó néhány problémára hívom fel a figyelmet. Az előadás idevágó elvi tételeinek többségével egyetértek. Külön is kiemelendőnek tartom azokat, amelyek az elméletet továbbvivően, a jogszabályalkotás egész területére alkalmazhatóan leszögezik, hogy egy adott állam joga *tartalmában és formájában egyaránt* kifejezi az adott államon belül uralkodó tényleges osztályerőviszonyokat. Az államjog tudománya ezideig az irányadó lenini tanításokra támaszkodva¹ e tételt csupán az alkotmá-

¹ »Az alkotmány lényege abban áll, hogy az állam alaptörvényei általában csak úgy, mint a képviseleti szervekben való választójogra, e szervek hatáskörére vonatkozó törvények az osztályharc erőinek tényleges erőviszonyait fejezik ki. (Öszes Művei, 15. k., 308. old., oroszul.)

nyok vonatkozásában hangsúlyozta. Így adott tudományos magyarázatot az *írott és íratlan vagy történeti* alkotmányok keletkezésének valóságos társadalmi okaira, rámutatva arra, hogy *általában* azokon a területeken, ahol a burzsoázia fegyveres harcral mintegy uno ictu következetesen keresztülvitte forradalmát, e forradalom által elért eredményeket rögzítő chartális alkotmányok jöttek létre, amelyek valójában egy vagy több meghatározott törvényben kódexként vagy legalábbis kódex-szerűen foglalták egybe az államjognak a burzsoázia számára legfontosabb tételeit. Ahol a burzsoázia hatalomrajutása hosszabb ideig tartó harc következménye, a feudális osztállyal folytatott harc különböző szakaszain az osztályerőviszonyok állását szintén tükröző különböző írott jogszabályban vagy szokásjogi szabályban kifejezésre jutó kompromisszumok kerülnek a chartális alkotmány helyére.² E tételek vizsgálatára alapján jutott el az államjog arra a megállapításra is, hogy a szocialista alkotmány formája szükségképpen írott, chartális alkotmány.³

Világhy elvtárs a jog egész területén ugyan, de mégis elsősorban a burzsoá magánjog területén mutatja meg ennek a tételnek az érvényességét. Ez annál jelentősebb, mivel közismert, hogy a burzsoá állam alkotmánya, ennek megfelelően államjoga sem alaptörvény, illetve alapvető jogágazat abban az értelemben, mint a szocialista állam alkotmánya, illetőleg államjoga. A burzsoá állam igazi alapvető jogágazata a magánjog.⁴ Ezért e területen a jogszabályalkotás menete — ha lehet — még közvetlenebbül érinti a burzsoázia osztályérdekeit. Annál is inkább, mivel bármennyire jelentősnek tartja a hatalmi viszonyokat szabályozó alkotmányt, alkotmányában sokkal inkább hajlandó jogi biztosíték nélküli deklarációkkal a munkásosztály felé tett engedmények látszatát kelteni, mint a magánjogban, amely vagyoni viszonyait közvetlenül érinti. A magánjog a burzsoázia egyik fontos eszköze arra is, hogy adott esetben az alkotmányban sokszor általánosnak tűnő deklaratív intézkedéseket restringálja, megszorítsa, azok osztálykorlátait megvonja.

Külön érdeme az előadásnak, hogy a jog formájára kiható osztályerőviszonyok mellett kimutatta az osztályok szolgálatában álló jogtudomány szerepét; ezzel jelentős mértékben hozzásegít bennünket a probléma minél teljesebb megértéséhez.

Ezek előrebocsátása után az írott jog szolgálati szerepéhez kapcsolódva az alábbi fő kérdésekkel kívánok foglalkozni:

1. az írott jognak Világhy elvtárs által adott fogalma,
2. az írott jog különböző formáinak szerepe az írott jog szolgálati szerepének minél teljesebbé tétele érdekében,
3. az írott jog alkotásának törvényessége.

1. Világhy elvtárs az írott jogot legáltalánosabb értelemben mint olyan jogi normát határozza meg, melyben az állami kényszerszankcióval biztosított társadalmi magatartási szabály meghatározott szavakhoz és mondatokhoz, egyszóval szöveghez kötött, írásban rögzített formában jelenik meg. Az írott jognak ezt a meghatározását túlságosan tágan tartom. Az írott jognak ebbe a megfogalmazásába lényegében belefér a szokásjogi szabály is, hiszen az is jelentkezhethet meghatározott szavakhoz és mondatokhoz, egyszóval

² Ld. erről részletesebben: Kovács István: »A burzsoa alkotmányosság válsága«, Szikra, 1953. 14. és köv. old.

³ Részletesen ír erről Szabó Imre a Magyar Alkotmányjog egyetemi tankönyvben, Tankönyvkiadó, 1951. 25. és köv. old.

⁴ U. o., 31. és köv. old.

szöveghez kötött, írásban rögzített formában (pl. ideiglenes törvénykezési szabályok). Nem utal arra, hogy írott jog alkotását *csak arra jogosítói állami szervek meghatározott formában* végezhetik. Ezért kiegészítendőnek tartom ezt a meghatározást azzal, hogy írott jognak csak a magatartási szabály minősülhet, amelyet az adott állam jogszabályalkotásra jogosított szervei meghatározott formában jelentenek ki. (Forma alatt érte itt nemcsak a jogszabály külső formáját, hanem a létrehozására meghatározott, viszonylag kötött eljárást is.) Ebben a megfogalmazásban egyrészt sokkal erőteljesebben jut kifejezésre a jogszabály formájának konstituáló ereje, abban az értelemben, hogy az uralkodó osztály akaratát csak meghatározott, jogszabályalkotásra hivatott szervek kijelentése alapján ismerhetjük el olyan akaratnak, amelynek érvényesülését az uralkodó osztály állami kényszerzankcióval is biztosítani kívánja.⁵ Egyben a meghatározott formára való utalással elhatároljuk az írott jogot a szokásjogtól is, amelyeknek konstituálására szintén csak jogalkotási felhatalmazással rendelkező szervek jogosítottak.

2. Az írott jogszabály formájának jelentősége egyenesen megköveteli, hogy a jogtudomány a törvény mellett feltárja az *írott jog megjelenésének egyéb formáit is*. A szocialista államban az írott jog szolgálati szerepének megnövekedése — mely szükségszerűen maga után vonja az írott jog különböző, addig ismeretlen formáinak kialakulását — külön is aláhúzza a kérdés elméleti jelentőségét és gyakorlati fontosságát.

Az a Világhy elvtárs által igazolt tétel, hogy a jog tartalmában és formájában egyaránt függ a gazdasági alaptól és az ettől elválaszthatatlan osztályviszonyoktól, maga után vonja annak a következtetésnek a kimondását is, hogy a jog formájára általában kimondott tétel az írott jogon belül, annak különböző formái tekintetében is érvényesül. Az írott jog különböző formáinak a különböző társadalmi formációkban való vizsgálata azt bizonyítja, hogy az írott jog szerepének, jelentőségének növekedése feltétlenül kihat az írott jog formáinak differenciáltságára is. Nevezetesen: minél inkább nő az írott jog jelentősége, annál gazdagabb lesz az írott jog formáinak köre, és pedig a szocialista államban mindig a törvénynek alárendelve, míg a kapitalista államban gyakran a törvény mellé állva, vagy egyenesen annak fölébe helyezkedve. E formák gazdagodása törvényszerű folyamatának felismerése, a különböző differenciált formák vizsgálata és felhasználása döntő előfeltétele annak, hogy az állam az uralkodó osztály érdekében álló társadalmi rend szolgálatában az életviszonyok *minden területén* szabályozni tudja azt, amit szabályozandónak tart.⁶

Jogtudományunk a mai napig is adós azzal, hogy egészében feltárja az írott jog e formáinak változatosságát. Így sem tételes jogunkban, sem jogtudományunkban nem tisztázott kérdés, hogy az államigazgatási szervek milyen

⁵ A meghatározott forma konstituáló erejével kapcsolatban ld. Arszanov és társai: Állam- és jogelmélet, egyetemi tankönyv, Tankönyvkiadó, 1951. 290. és köv. old.

⁶ Az írott jog formái, számbeli növekedésének semmi köze sincs a »túlszabályozás«-hoz. A szocialista államtól merőben idegen a fasiszta rendőrállamnak az a törekvése, hogy az állampolgároknak lehetőleg egész tevékenységét állami előírásokkal határozza meg. A formák számbeli növekedése pusztán azt fejezi ki, hogy differenciált feladatok megoldása (differenciált tartalom) szükségképpen differenciált formák kialakítását vonja maga után. De az írott jog formáinak számbeli növekedése nem jelent szükségképpen jogszabályinflációt sem. Ellenkezőleg. Az írott jogforrásnak teljes mértékű felhasználása a jogszabályok stabilitását szolgálja. Lehetőséget nyújt arra, hogy a jogszabályok tartalmát az adott esetekben olyan állami szervek határozzák meg, amelyek közel vannak ahhoz a területhez, ahol a szabályozandó társadalmi viszonyok a valóságban jelentkeznek, így jobban kifejezik a konkrét szükségleteket. Konkrétságuk egyben eszükíti a jogszabálymagyarazat lehetőségét, ami szilárdítja a szocialista törvényességet.

körét illetheti meg normatív aktusok kiadásának joga. Különbös problémákat okoz ezen belül annak felderítetlen volta, hogy a normatív aktusok kiadására jogosított szervek közül melyek adhatnak ki az állampolgárok jogait és kötelességeit közvetlenül is érintő normatív aktusokat stb. Az írott jog általánosan ismert formáinak a vizsgálata is bizonyítja azonban azt a tételt, hogy a szocialista államban az írott jog szabályainak formái összehasonlíthatatlanul gazdagabbak, mint a kapitalista államban. Módot nyújtanak az állami szervezőmunka legkülönbözőbb formái számára éppen az állam gazdasági-szervező és kulturális-nevelő szerepéből folyóan az állami akarat kinyilvánítására, a jog mozgósító-nevelő szerepének kibontakoztatására. (A szocialista államban az írott jog formáinak nagyfokú differenciálódása éppen ezt a követelményt elégíti ki. Kifejezésre jut ebben a körülményben az, hogy az írott jog formáinak különbözőségét közvetlenül az általa kifejezett magatartási szabályok tartalma határozza meg. A gazdasági alap és az ezt kifejező osztályerőviszonyok tehát nem közvetlenül, hanem a szükségleteiket kifejező jogszabályok tartalmán keresztül hatnak az írott jog formáira. Tehát e relációban is a tartalom az elsődleges.) Ezt igazolja többek között a minisztertanácsi rendelet mellett a minisztertanácsi határozat, a miniszteri rendelet mellett a miniszteri utasítás megjelenése, több mint 3000 helyi hatalmi szerv, a helyi tanácsok rendeletalkotási jogának alkotmányba iktatása. De bizonyítja ezt az a körülmény is, hogy állami szerveink, köztük bíróságaink gyakorlata, de jogtudományunk is helyesen az írott jog formáinak tekinteli lényegében az államigazgatási szervek összes normatív aktusait.

Az írott jog formáinak kiszélesedése arra kötelezi a jogtudományt, hogy felderítse az írott jog különböző formáinak természetét, egymáshoz való viszonyát, felhasználási lehetőségeit, nem utolsó sorban éppen abban a vonatkozásban, hogy a dolgozó tömegek alkotó kezdeményezése minél közvetlenebbül bekapcsolódhassék a jogalkotás murkájába is. Ehelyütt csupán két fontos, a párt III. Kongresszusa által is kijelölt problémára szeretném felhívni a figyelmet.

Az *egyik*: a helyi tanácsok, mint államhatalmi szerveknek szabályrendeletalkotási joga. — Helyi tanácsaink az államhatalom helyi szervei. Államhatalmi jellegük egyik legfontosabb biztosítéka, hogy működési területükön, hatáskörükben eljárva, a helyi feladatok megoldásában, ezzel együtt a központi szervek rendelkezéseinek a végrehajtásában olyan helyi rendeleteket adhatnak ki, amelyek szervesen beleilleszkednek írott jogunk hierarchiájába. Így a tanács működési területén kötelezik az összes állampolgárokat, valamint az állami szerveket — függetlenül attól, hogy ezek a tanácsnak alá vannak-e rendelve vagy sem.⁷ A helyi tanácsok rendeletalkotási joga alapvetően különbözik az önkormányzatok szabályrendeletalkotási jogától, amely csak egészen szűkre szabott, a központi szervek által sugalmazott, vagy egyenesen kötelezően előírt körben illette meg az önkormányzatokat. A tanácsok rendeletalkotási joga ennél sokkal szélesebb; minden olyan kérdésben joguk van a helyi rendelet alkotására, ezzel együtt szankciók megállapítására is, amidőn szükségesnek tartják a felsőbb szervek rendelkezéseinek végrehajtása érdekében azok helyi konkretizálását.

A tanácsok államhatalmi jellegének e fontos biztosítéka ma a valóságban csak papíron létezik. Ez elsősorban arra vezethető vissza, hogy a tanácstörvény megalkotásánál nem értettük meg az alkotmány helyes elvi tételeit. Elnevezé-

⁷ Ld. erről részletesen: A magyar államjog alapjai. Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, 1953. 146. és köv. old.

sében is szabályrendeletekké alakítottuk át az alkotmányban rögzített helyi rendeleteket. (A szabályrendelet elnevezésből még nem folyt volna szükségképpen a helyi rendelet elsorvadása. Mivel azonban a jogtudomány sem látott tisztán ebben a kérdésben, nem dolgozta fel a helyi rendelet alkalmazási területét és helyét jogszabályaink rendszerében, az apparátus a régi elnevezés mögött régi formát is látott.) Ez egyébként egyik példája annak is, hogy nem kellően tisztázott jogi nézetek hogyan hathatnak sorvasztólag az államépítés munkájára.

A helyi hatalmi szervek működésének azonban van egy *másik* területe is, ahol ugyancsak a jogi nézetek tisztázatlanságából eredően, a megfelelő intézmények hiánya is gátolja tanácsaink megerősödését. A végrehajtóbizottságok a tanácsok végrehajtó-intézkedő szervei, a szakigazgatási szerveket helyileg irányító, ellenőrző általános hatáskörű államigazgatási szervek. E funkcióik betöltéséhez hatáskörükön belül szintén meg kell kapniok azt a jogot, hogy határozataikban általános magatartási szabályokat is megállapíthassanak.⁸

3. Az írott jog különböző megjelenési formái és éppen e formák kiszélesedése állítja előtérbe a jogszabályalkotás törvényességének kérdését. A jogszabályalkotás törvényességének problémakörén belül főleg két kérdés megvizsgálását tartom időszerűnek; *először*: az állam mely szervei jogosítottak írott jog alkotására. Szorosan ehhez kapcsolódik az a követelmény, hogy csak az állam jogalkotásra hivatott szervei alkothatnak jogot. Ezek pedig az állami mechanizmusban elfoglalt helyüknek és szerepüknek, ezzel együtt hatáskörüknek megfelelő körben tartásuk meg az írott jog alkotásánál a jogszabályok hierarchiáját; *másodszor*: milyen problémákat vet fel a hatályos jog megállapításának kérdése az esetben, ha a jogszabályalkotás törvényességének megsértésével kerül szembe az jogalkalmazó. Ehhez kapcsolódik a jogszabályalkotás törvényessége feletti felügyelet és a reparáció, azaz a törvényesség megsértésének kiküszöbölése a törvényesség sérelmének felfedése esetén.

Elsőnek tehát azt a problémát kell eldöntenünk, hogy a szocialista típusú államban, és így népi demokráciánk viszonyai között is, mely szervek jogosultak jogalkotásra, azaz általánosan kötelező magatartási szabályok, normatív aktusok kiadására.

A burzsoá állam viszonyai közepette a hatalmi ágak elválasztásának elméletével együtt hangsúlyozzák azt is, hogy a jogszabályalkotás a törvényhozó hatalom funkciója. Ezzel egyben a képviseleti szervek funkcióját csaknem egészében leszűkítik a jogszabályalkotásra. (A tényleges helyzet általában ezt a képet mutatja, bár a jogi szabályozás a képviseleti szervek és a végrehajtó hatalom viszonyának eléggé különböző helyzetét tükrözheti, attól függően, hogy a burzsoá demokrácián belül államfői vagy parlamentáris kormányforma alakult-e ki.) A gyakorlatban azonban a három hatalmi ágazat mindegyike mint jogalkotó tényező is fellép. A végrehajtó hatalom szervei az imperializmus szakaszán fokozatosan a képviseleti szervek fölé nőnek jogalkotás szempontjából is. A bírói gyakorlat jogforrási jellegének elismerésén keresztül pedig jogalkotó szervként ismerik el a bírói szerveket is.⁹

⁸ A szovjet jog ismeri a végrehajtóbizottságok által kiadható aktusok e formáját. (Sztudenyikin, Szovjet államigazgatási jog, Bp. 1951. 113. old.)

⁹ A bíróság jogalkotó hatáskörének elismerése kérdésében a burzsoá jogtudományban a burzsoá társadalom különböző fejlődési szakaszainak megfelelően különböző álláspontokat foglalt el. A tételes szabályozás azonban általában mindig elismerte még a joganyag részletes kodifikációja mellett is. Ld. ezzel kapcsolatban pl. az Optk. 14. szakaszát, vagy a svájci Ptk. 1. §-át.

A szocialista államban e vonatkozásban nem igazíthat el bennünket az államhatalmi ágak elválasztásának elmélete. A szocialista államban minden egyes állami szerv alá van rendelve a dolgozók által közvetlenül választott hatalmi szervek megfelelő fokozatainak.¹⁰ A hatalmi szervek tevékenységének legfontosabb jellemzője, hogy irányítják, ellenőrzik az alájuk rendelt összes szervek munkáját. E funkciók szolgálatában és az állampolgárok magatartásának meghatározására elsősorban a hatalmi szervek hivatottak általános magatartási szabályok megállapítására.

A hatalmi szerveknek alárendelt állami szervezeten belül a Sztálini Alkotmány nyomán a szocialista államépítés először viszi következetesen keresztül az állami szervek közötti munkamegosztást. A hatalmi szerveknek alárendelt állami szervezeten belül szigorúan elhatárolja egymástól az államigazgatási, bírói és ügyészi szervezet tevékenységét. Ezek a szervtípusok azok, amelyek működési területükön a hatalmi szervekkel együtt az állam impériumát (köz-hatalom) gyakorolják és ez impérium gyakorlásában az alkotmányban és a törvényekben meghatározott sajátos funkciókat valósítanak meg.¹¹ E három szervtípus közül az államigazgatási szervezet konkrét szervező munkájában is a hatalmi szervek ellenőrzése, irányítása alatt áll, mivel az államigazgatási szervezet hivatott végrehajtó-rendelkező tevékenységi körében a feladatok közvetlen megvalósítására. Az állami feladatok megvalósítása érdekében a hatalmi szervek által létrehozott általános magatartási szabályok végrehajtásában maga is további jogszabályalkotó tevékenységet fejthet ki.

A munkamegosztás alapján a szocialista állam, így a mi államunk is, szigorúan elkülöníti egymástól az államigazgatási és a bírói, valamint ügyészi szervek munkaterületét, a bírói szervezet tevékenységét kifejezetten a jogalkalmazás egy specifikus formájára korlátozza, míg az ügyészi szervezetet a törvényességi felügyeletre. Ugyanakkor azonban következetesen keresztülviszi azt is, hogy az államigazgatási szervek ne végezzenek specifikus bírói és ügyészi tevékenységet. (Ebben a vonatkozásban a régi szervezeti felépítés egyes maradványainak felszámolását mi csak a kormányprogramot követően kezdtük meg, a kihágási bíraskodás leválasztásával, az ügyészi szervezet létrehozásával stb.) A másik oldalról azonban, éppen a következetes munkamegosztásból kifolyóan, szem előtt tartva azt a körülményt is, hogy a bírák függetlenek és csak a törvénynek vannak alárendelve (törvény alatt értve itt általános értelemben az írott jogot), nem ad a bírósági szervezetnek jogszabályalkotási hatáskört. A kötelező jogszabálymagyarázat körében is csak a Legfelsőbb Bíróság elvi döntéseit és irányelveit ismeri el, anélkül, hogy ezeket jogforrásoknak jelentené ki.

A Sztálini Alkotmány történelmi érdeme, hogy először tisztázta az államszervezeten belül szükséges munkamegosztásnak megfelelően az állami szervek különböző szervtípusait és ezek sajátos funkcióit. Ezzel a szocialista államszervezés lényegében felhasználja az államhatalmi ágak elválasztásának elméletéből azt a legbelsőbb, objektív szükséglet tükröző magot, amit a burzsoázia maga nem ismert fel. Ebben a Sztálini Alkotmány kifejezetten a marxi tanításokra

¹⁰ Ez a hatalmak megosztásával szemben, az államhatalom egységének szervezeti alapelve. Az államjogi irodalomban vitatott az, hogy ez alapelvnek minősíthető-e vagy sem. Az ellenkező állásponton levők is elismerik azonban kritériumainak gyakorlati érvényesülését.

¹¹ Az egyes szervtípusok hatósági jogköre azonos az impérium gyakorlásának jogszabály által rájuk ruházott terjedelmével. Jogszabályok alapján ez szintén tovább bomlik az egyes szervtípusokon belül azok különböző fajtái és fokozatai szerint és az egyes konkrét szerveknél mint a szervek hatásköre jelenik meg.

épül, hiszen Marx maga hívta fel a figyelmet¹² az államhatalmi ágak elválasztásának erre az oldalára konkrétan is. Ugyanakkor azonban lebontotta a munkamegosztás körül mindazt az elméleti ködösítést és az ebből folyó gyakorlati torzításokat is, amelyeket a burzsoázia saját osztályérdekeinek szolgálatában az önmagában helyes munkamegosztási elv körül a hatalmi ágak elválasztásának elméletével teremtet.

E kérdéskörben tehát leszögezhetjük, hogy a szocialista államban *csak az államhatalmi szerveket* és e szerveknek alárendelten működő, közvetlen szervező tevékenységükben is a hatalmi szervek irányítása alatt álló igazgatási szerveket illetheti meg a jogszabályalkotás joga.

A törvényalkotás elvi kérdései között Világhy elvtárs is jelentősnek tartja annak eldöntését, hogy az általános magatartási szabályok közül melyek azok, amelyeket törvényben kell szabályozni és melyek azok, amelyeket az írott jog egyéb formái is szabályozhatnak.

Az állam- és jogelmélet és az államjog ma még adós ennek a problémának a részletes vizsgálatával. (A legutóbbi időben Csizmadia Andor tanulmánya »A törvény és törvényerejű rendelet a Magyar Népköztársaságban« tette meg ebben az irányban a kezdő lépéseket,¹³ de ő sem érinti a törvényerejű rendelet és az alsóbbfokú jogszabályok közötti határvonal kérdését.) Jogunkban nem tisztázott az ú. n. törvényhozási tárgyak fogalma. Nem tudunk olyan megszorító jogszabályt az alkotmány 10. és 20. §-ában foglaltakon kívül, amelyek e tekintetben a legfelsőbb államigazgatási szerv, a minisztertanács hatáskörét korlátoznák az új jog alkotásában. Az említettekén túlmenően szűkíti jogkörét, hogy hatályban levő törvénnyel, törvényerejű rendelettel nem kerülhet ellentétbe.¹⁴ Elvileg tehát nem kizárt az, hogy a minisztertanács mint legfelsőbb államigazgatási szerv, az életviszonyok meghatározott területén törvényi rendezés hiányában mint új jogot alkotó tényező lépjen fel. Ez az elv egyébként egyezik a Szovjetunió megfelelő fejlődési szakaszának gyakorlatával is, ahol igaz, hogy meghatározott körben bár, de a népbiztosok tanácsát egészen az 1936-os alkotmányig formálisan is megillette a törvényalkotás joga. Népi demokratikus fejlődésünk sajátosságait figyelembevéve azonban e vonatkozásban is Világhy elvtárs álláspontját helyeslem, aki a felé látszik hajlani, hogy új jog alkotása csak a legfelsőbb hatalmi szervek feladata lehet. Ez egyébként szoros összhangban van a júniusi párthatározatokkal és a kormányprogrammal az országgyűlés és általában a legfelsőbb hatalmi szervek szerepének növelésében, fokozásában.

A jogszabályalkotás törvényességének problémája nem csupán spekulatív úton, elméletileg kiagyalt probléma. Ezt bizonyítja az, hogy ma ez a kérdés éppen a hatályos jog megállapítása vonatkozásában bírói gyakorlatunk egyik olyan fontos problémájává vált, amely a legfelsőbb bíróság elvi döntéseiben is jelentkezik, arékkül azonban, hogy a legfelsőbb bíróság felismerte volna a kérdésben rejlő elvi magot. Véleményem szerint ennek tulajdorítható, hogy a bírói gyakorlat, de maga a legfelsőbb bíróság is, hatáskörét túllépve több döntésével a jogszabályalkotó állami szerv helyére lépett, eltorzítva ezzel az alkotmány-

¹² »a hatalom megosztása... lényegében nem egyéb, mint az egyszerűsítés és ellenőrzés kedvéért az államnépezetre alkalmazott közönséges ipari munkamegosztás. Mint minden más szent, örök és megváltozhatatlan elvet, ezt is csak annyiban alkalmazzák, amennyiben az adott viszonyoknak megfelel.« (Marx—Engels: Gesamtausgabe, I. rész. 7. köt. 177. old.)

¹³ Állam és Igazgatás, 1954. évf. 3. szám.

¹⁴ Alkotmány, 26. §. (3) bek.

ban megállapított hatáskörét, akkor, amidőn maga kívánja kiküszöbölni a jogalkotás törvényességének megsértéséből eredő problémákat.¹⁵

Kétségtelen az, hogy bíróságaink konkrét ítélkező munkája során elsőrendűen fontos ténykedése a hatályban levő jog megállapítása, eldöntése. Ez annál sokoldalúbb probléma, mivel legalsóbb fokú bíróságainktól a legfelsőbb bíróságig bíróságaink számára kötelező erejű jogforrás az egész írott jog, a legfelsőbb államhatalmi szerv törvényétől és a legkisebb falusi tanács helyi rendeletéig. De ugyancsak jogforrás számukra az államigazgatás bármilyen normatív és így szükségképpen jogszabályalkotó aktusa. A bíróságokat a hatályban levő jog megállapításában nem akasztja meg a jogszabályalkotás törvényességének problémája akkor, ha ez a törvényesség a jogszabályalkotásban megsértve

¹⁵ Különösen élesen jelentkezik ez a probléma a Legfelsőbb Bíróság következő döntésében. I. A törvényesség érdekében hozott P. 20,038/1954. határozat konkrét ügyben kifejezetten azzal az indokollással mellőzte az 1200/1953. sz. bel- és külkereskedelmi min. utasításnak azt a rendelkezését, mely a dolgozó korlátlan felelősségét állapítja meg minden olyan esetre, amidőn a leltárhányt a dolgozó »vétkes cselekménye vagy mulasztása« eredményezte, illetőleg ha a leltárhány »figyelmi vétség« vezethető vissza, hogy az ellentétes a korábbi 98/1952. sz. M. T. rendelet 4. §-ával, mely a korlátlan felelősséget csak büncselekmény esetén állapítja meg, egyébként a leltárhányt való felelősséget az érdekelt személy egyhavi munkabérének megfelelő összeg erejéig korlátozza. Ez esetben tehát a Legfelsőbb Bíróság mintegy felülvizsgálta és egyben a konkrét ügyben hatályon kívül helyezte a bel- és külker. miniszter utasítását. — 2. Ehhez csak részben hasonló problémákat vet fel a VI. sz. polgári elvi döntés (Bírósági Határozatok, II. évf. 4. sz. 112. o. és köv. o.), amelyben a Legfelsőbb Bíróság a 7/1953. sz. minisztertanácsai rendelet 1. §-át változtatja meg jogszabálymagyarázat jogcímen. A rendelet vonatkozó szakasza értelmében gyermektartási perekben megegyezés hiányában tartásdíjként olyan összeget kell megállapítani a tartásra kötelezettel szemben, »amely eléri a kötelezett átlagos keresetének (jüvedelmének) 20%-át«. Az említett VI. sz. elvi döntésben a Legfelsőbb Bíróság mintegy a jogszabályalkotó igényével lép fel, amidőn megállapítja, hogy »a gyermektartásdíj összegének a megállapításánál a 7/1953. (II. 8.) M. T. sz. rendelet 1. §-a szerinti százalékok nem tekinthetők olyan legalacsonyabb és egyben legmagasabb mértéknek, amelytől semmiféle körülmények közt sem lehetne valamilyen irányban eltérni«. A Legfelsőbb Bíróság a döntést azzal indokolja, hogy a rendelet hivatkozott szakaszát a családjogi törvény 67. §-ában foglalt rendelkezések figyelembevételével kell alkalmazni. A rendeletben megállapított %-os kulcsok merev alkalmazása pedig adott esetekben a törvény rendelkezéseit sérthetné. E szerint tehát ellentét van az M. T. rendelet és a törvény között és ezért az elvi döntés a rendeletben félre nem érthetően, szám szerűen megállapított alsó határt feloldja. Véleményünk szerint ilyen ellentét a rendelet és a törvény között nincs. A rendelet a törvény vonatkozó szakaszának konkretizálásaként 20%-ban állapította meg az alsó határt. Ezzel eleve limitálni kívánta a törvény 67. §-ában kimondott elvek alkalmazását is. Ha ezt az álláspontot fogadjuk el, akkor a Legfelsőbb Bíróság maga lép fel jogalkotóként, amikor az M. T. rendelet intőzkedését elvi döntésében megváltoztatja. Ha pedig az elvi döntés indokolása alapján arra az álláspontra helyezkedünk, hogy a rendelet vonatkozó szakasza szemben áll a Csjt. 67. §-ával, úgy az elvi döntésben a Legfelsőbb Bíróság jogkörét túllépve maga korrigálta és változtatta meg az M. T. egy általa törvénysértőnek ítélt rendeletét. — 3. A 2. sz. irányelvben pedig a Legfelsőbb Bíróság vitathatatlanul egyenesen a törvényalkotó helyére lép, amidőn a Bp. 150. §-ának azt a rendelkezését, mely megengedi, hogy az ügyész az előzetes letartóztatásban levő terheltet vádirat mellőzésével is bíróság elé állíthassa, ha »a büncselekmény ténybeli és jogi megítélése egyszerű és az összes bizonyítékok nyomban a bíróság elé tárható«, úgy változtatja meg, hogy a szabadlábbon levő terhelttel szemben is megengedi a vádirat mellőzését, ha egyéb feltételek fennforognak.

Mindhárom esetben a jogalkotás törvényességének megsértése jelentkezik más-más oldalról. Első esetben a bel- és külker. utasítás is sérti a törvényt, de sérti a törvényességet a Legfelsőbb Bíróság azt hatályon kívül helyező döntése is. — A második esetben vitatható, hogy a minisztertanács rendelete is törvénysértő-e vagy csak a Legfelsőbb Bíróság elvi döntése az, amidőn a rendelet módosítását, a jogalkotó tényező feladatát kívánta elvi döntésével pótolni. A harmadik esetben pedig kétségen kívül csak az irányelv törvénysértő volta állapítható meg, amidőn egy esetleg nem helyes és ezért megváltoztatandó törvényi rendelkezést kíván a törvényalkotásra hivatott szervek helyett korrigálni.

nincs. Nevezetesen: a jogszabályok hierarchiája és a lex posterior derogat priori elve együttesen eligazítja a bíróságot általában. Más a helyzet azonban akkor, ha a jogszabályalkotás törvényességének megsértésével későbbi alacsonyabbfokú jogszabály mond ellent korábbi hatályos, magasabbfokú jogszabálynak. Ebben az esetben kétségtelenül a jogszabályalkotás törvényességének kérdésével kerül szembe. Itt vetődik fel az a kérdés, hogy ilyen esetben a bíróságot általában megilletetheti-e az a jog, hogy megállapítsa az adott jogszabály törvénysértő voltát és egyedül a jogszabályok hierarchiájának elvét alkalmazva, a magasabbfokú jogszabályt fogadja el irányadónak. Véleményünk szerint a bíróság ilyen határozatával túllépné törvényben megállapított hatáskörét, mivel éppen az állami szervezeten belül következetesen keresztülvitt munkamegosztásból kifolyóan a szocialista állam nem ismeri el a bíróságoknak azt a jogát, hogy közvetlenül felülvizsgálhassa a rendeletek törvényességét. Ez a jog azonban nemcsak az egyes bíróságokat nem illetheti meg konkrét ítélező munkájuk során, de nem illetheti meg a legfelsőbb bíróságot sem elvi döntés kiadására vonatkozó jogkörében.¹⁶

Kedves Elvtársak!

Világhy elvtárs előadása megmutatta, hogy a jogtudományok tárgyának egészen széles területei érintetlenek a tudományos kutatástól. Hozzászólásomban inkább azt tűztem ki célul, hogy az egyik legégetőbb kérdésben, a jogszabályalkotás törvényességének problémakörében felhívjam a figyelmet egyrészt a kodifikációnál is figyelembe veendő néhány fontos, megoldandó kérdésre. Nyilvánvaló, hogy egészében fel kell dolgoznunk: vajon milyen lehetőségeket biztosíthatunk a jogszabályalkotás törvényességének megsértése esetén a bíró számára, aki nem állhat meg ítélező munkájában. Ugyanakkor azt is meg kell vizsgálnunk, hogy a jogszabályalkotás törvényességének megsértése esetén, a törvénysértés megszűntetésében milyen irányban kell biztosítanunk legfelsőbb hatalmi szerveink: az országgyűlés és az ülései között hatáskörét gyakorló Elnöki Tanács munkájának kiszélesítését.¹⁷ Erre köteleznünk bennünket a júniusi párt-

¹⁶ Ezt az elvet egyébként nálunk tételes jogszabály is rögzíti. Az 1949. 9. tvr. 10. §-ának (2) bekezdése ugyanis kifejezetten hatályon kívül helyezi az 1869: IV. tc. 19. §-ának (2) bekezdését, amely szerint a rendeletek törvényessége felett egyes jogesetekben a bíró ítél.

¹⁷ A kérdés megoldásánál nyilvánvalóan figyelemmel kell lennünk arra, hogy az alkotmány elfogadása bizonyos értelemben cezurat jelent jogrendszerünkben mind anyagi jogi, mind szervezeti és így a jogszabályalkotó tényezők helyét is kijelölő rendelkezéseivel. Ezért úgy gondolom, hogy az alkotmányt megelőző hatályos jogszabályok alkalmazásánál a bírót feltétlenül megilleti az a jog, hogy a jogszabályok hierarchiájára, ezenbélül elsősorban az alkotmányra támaszkodva, maga állapítsa meg a hatályban levő jogot. Hasonlóképpen megilleti ez a jog az alkotmányt megelőző és az alkotmányt követő jogszabályok összeütközése esetén is korlátozás nélkül, ugyancsak elsősorban az alkotmányra és az alkotmányt követően hozott jogszabályra támaszkodva. Marad tehát megoldandó kérdésként az az eset, ha a bíró alkotmány után keletkezett jogszabályok között észleli a jogalkotás törvényességének megsértését, azaz hatályos magasabbfokú jogszabálynak későbbi alacsonyabb jogszabály mond ellent. Ez esetben helyes megoldásként az kínálkozna, ha a bíró a törvényességi felügyeletre jogosított ügyészi szervezeten keresztül javasolná a törvényesség megsértésének kiküszöbölését. Az ügyészi óvásnak meg van a lehetősége az állami szervek normatív aktusaival szemben is. Az óvás alapján vagy maga a kérdéses jogszabályt alkotó szerv intézkedhet a módosítás tárgyában, vagy felettes szerve magasabbfokú jogszabály alkotásával. Az ügyészi szervezettől, ill. a legfőbb ügyésztől a javaslat-tétel joga ilyen irányban az esetben sincs elzárva, ha az óvás joga nem illetné meg (Pl. a minisztertanács rendeletei, határozatai esetén.) Kétségtelen, hogy ez az eljárás adott esetben késleltetheti a konkrét ügy elbírálását, a közvetlen hátrány azonban nem lehet arányban álló azzal, ami társadalmunkat az ügyek sorozatában érheti akkor, ha a bíróság konkrét ítélező munkájában nem felderíti, hanem elfedi a jogszabályalkotás törvényességének megsértését.

határozatok, de pártunk III. kongresszusának vonatkozó megállapításai is éppen az államhatalmi szervek erősítésével, funkcióik tisztázásával kapcsolatban.

Végül szabad legyen még utalnom arra, hogy véleményem szerint a Világhy elvtárs által választott téma méltó az akadémiai nagyhét programjához. Olyan kérdéseket ölelt fel, amelyek a jogászság egészét érintik és egyben a szocializmus építésének is nagy kérdései.